

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Е. Лузік

« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків»

Виконавець: студентка групи 427 Кравчук Вікторія Вікторівна

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Смолінчук Лариса Симонівна

Нормоконтролер:

(підпис)

Бородінова Л.Ю.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Е. Лузік

«___» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Кравчук Вікторії Вікторівни

1. Тема дипломної роботи «Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків» затверджена наказом ректора від «26» березня 2021 р. №483/ст.
2. Термін виконання роботи: з 22.02.2021 до 01.06.2021 р.
3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 64 сторінки, з них обсяг основного тексту 49 сторінок, список використаних джерел нараховує 41 позицію.
4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичні засади вивчення конфліктності підлітків; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження психологічних чинників конфліктності підлітків; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.
5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки.

6. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	22.02.2021	
2.	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	01.03.2021	
3.	Написання основної частини. Перше читання керівника	01.04.2021	
4.	Написання вступу, висновків. Уточнення плану дипломної роботи	01.05.2021	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові	10.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	18.05.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	30.05.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	31.05.2021	
9.	Подання дипломної роботи на рецензування	02.06.2021	
10.	Захист роботи	17.06.2021	

6. Дата видачі завдання: «22» лютого 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Смолінчук Л. С.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Кравчук В.В.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків»: 64 сторінки, 41 використаних джерел та літератури, 3 додатка.

Об'єкт дослідження – конфліктність підлітків..

Предмет – психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні впливу психологічних чинників на прояв конфліктності у осіб підліткового віку.

У дипломній роботі розкрито поняття конфліктності, його причини та особливості прояву у осіб підліткового віку. Досліджено вплив психологічних чинників на виникнення конфліктності підлітків, серед яких було виділено такі психологічні чинники як тип темпераменту, агресивність, тривожність, а також знижений настрій підлітків.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можна використовувати при викладанні навчальних курсів, корекційно-розвивальній роботі з проблемами конфліктності підлітків.

КОНФЛІКТНІСТЬ, ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФЛІКТНОСТІ, АГРЕСИВНІСТЬ, ТЕМПЕРАМЕНТ, ТРИВОЖНІСТЬ, ЗНИЖЕНИЙ НАСТРІЙ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ ПІДЛІТКІВ	10
1.1. Психологічна характеристика конфліктності підлітків	10
1.2. Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків.....	13
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	21
2.1. Обґрунтування програми емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків	21
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження.....	24
2.3. Практичні рекомендації щодо зниження конфліктності підліткам, вчителям та батькам	37
Висновки до другого розділу	41
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день перед психологами гостро постає проблема конфліктності підлітків. Конфлікти існують стільки, скільки існує світ, а світ, у свою чергу, постійно розвивається. Особистість не здатна розвиватися безконфліктно, адже саме через цю свою особливість людина пізнає реальність, а також трансформує через конфлікти свої стосунки з оточуючими та самою собою. При цьому, у разі зіткнення інтересів, думок та переконань кожна особистість у процесі відстоювання власних думок не завжди готова враховувати думку інших.

Ряд вчених (В. В. Дружинін, Н. В. Гришина, А. Я. Анцупов, Є. Шир та інші) вже не перше десятиліття займався вивченням проблеми конфліктності. Проте конфлікти з плином часу також не стоять на місці, так само, як їх причини та учасники, і хоча підлітковому віку в психології ХХ століття приділялася значна увага, сучасні підлітки відрізняються від своїх однолітків попередніх поколінь сукупністю різних соціально-психологічних особливостей, в результаті чого вирішення даної проблеми може потребувати певного психологічного супроводу, що має змогу відрізнитися від методик, що були актуальні до цього моменту.

Одним з найважливіших напрямків вивчення проблеми підліткової конфліктності є, перш за все, дослідження причин та особливостей виникнення даного явища. Адже саме за наявності знання про чинники проблеми, стає можливим її вирішення, а не лише боротьба із симптомами. Вивчення психологічних чинників конфліктності, при зосередженні уваги саме на суб'єкті конфліктної ситуації, у даному питанні грає визначну роль.

Варто зазначити, що вивчення проблеми конфліктності та чинників її виникнення також пов'язано зчималою кількістю галузей психології: загальною, віковою, соціальною, педагогічною, диференціальною тощо. Так, загальна психологія надає відомості щодо тих особливостей підлітка, що здатні вплинути на вияв конфліктності, вікова – досліджує особливості даної проблематики на даному віковому етапі; соціальна психологія дозволяє вивчити конфлікт з точки зору усіх його учасників, а також спостерігати, як конфліктність підлітка впливає на його

взаємовідносини з соціумом. Диференціальна психологія досліджує відмінності у проявах конфліктності у сучасному суспільстві. Педагогічна психологія, як і психокорекція, пропонує підходи щодо вирішення даної проблематики та зниження загальної конфліктності підлітка. У той же час, конфліктологія, як наука про конфлікти, надає можливість сучасним дослідникам зазирнути до структури конфліктів, їхніх причин та наслідків.

Чимало вчених приділяли свою увагу поняттю конфліктності, серед списку яких присутні імена З. Фройда, А. Адлера, К. Левіна, С. П. Бочарової, Е. Гідденса, К. Хорні, Л. І. Божовича, Д. Смелсера, К. Томаса тощо. Слід зауважити, що всі дослідники підходять до питання вивчення конфліктності з точки зору різних напрямків та підходів, що підкреслює відсутність остаточної та єдиної думки щодо даної проблематики.

Аналіз літератури дає можливість констатувати, що існуючі дослідження даної проблеми не дають остаточної відповіді щодо впливу психологічних чинників на виникнення конфліктності осіб підліткового віку, що й обумовлює вибір нашої теми: «Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків»

Об'єкт дослідження: конфліктність осіб підліткового віку.

Предмет дослідження: психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив психологічних чинників на прояв конфліктності у осіб підліткового віку.

Визначена мета дає змогу сформулювати відповідні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз вивчення конфліктності підлітків;
2. Підібрати інструментарій для проведення емпіричного дослідження зазначеної проблематики;
3. Провести аналіз та інтерпретацію результатів дослідження;
4. Розробити практичні рекомендації підліткам, вчителям та батькам щодо нівелювання проявів конфліктної поведінки.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми дослідження;

емпіричні: тестування; констатувальний експеримент;

методи статистично-математичної обробки даних: застосування критерію Пірсона та здійснення регресійного аналізу. Розрахунки були проведені за допомогою статистичних програм SPSS Statistics 17.0, Microsoft Office Excel 2007.

Для розв'язання поставлених завдань щодо виявлення особливостей впливу психологічних чинників на прояв конфліктності у осіб підліткового віку було використано ряд адаптованих психодіагностичних методик:

а) «Самооцінка конфліктності» С. М.Ємельянова для визначення рівня конфліктності осіб підліткового віку;

б) Опитувальник Г. Айзенка для визначення темпераменту осіб підліткового віку як чиннику конфліктності;

в) «Особистісна шкала прояву тривоги» Дж. Тейлор, в адаптації В. Г. Норакидзе для визначення рівня прояву тривожності як чиннику конфліктності;

г) «Опитувальник ворожості» Басса-Даркі для дослідження рівня агресивності як чиннику конфліктності;

д) «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко для дослідження емоційного стану осіб підліткового віку як чиннику конфліктності.

Практична значущість дипломної роботи полягає в тому, що матеріали емпіричного дослідження можуть бути використані при викладанні таких навчальних курсів як: «Диференційна психологія», «Конфліктологія», «Психологія особистості», «Педагогічна психологія», «Соціальна психологія» та «Вікова психологія», а також спецкурсів та спецсеминарів. Результати дослідження можуть бути застосовані в діяльності педагогів в освітньому процесі, та практичних психологів в консультативній та просвітницькій діяльності, а також для розробки тренінгових програм. Застосування на практиці наданих рекомендацій сприятиме формуванню вміння у особистостей підліткового віку конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, сприятиме зниженню загальної конфліктності підлітків, а також

сприятиме набуттю підлітками, вчителями та батькамизнань щодо причин та умов виникнення конфліктів.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 41 найменування,3 додатка. Основний зміст роботи викладений на 49 сторінках і містить 2 таблиці, 3 рисунка, на 5 сторінках. Загальний обсяг роботи – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1.1. Психологічна характеристика конфліктності підлітків

Життя людини, її розвиток та самовиявлення неминуче пов'язані з конфліктами. Чимало вчених надавали визначення поняття «конфлікту», підкреслюючи наявність протиріччя, яке приймає форму розбіжностей, протиставлення.

Англійський соціолог Е. Гідденс визначає конфлікт як реальну боротьбу між діючими людьми або групами, незалежно від того, які витoki цієї боротьби, її способи і засоби, що мобілізуються кожною зі сторін [28].

Тобто, можна визначити, що конфліктом називають гостре зіткнення протилежних позицій, поглядів в процесі взаємодії людини з самою собою або з іншими.

Виходячи з дефініції конфлікту, важливо зазначити що існують конфлікти внутрішні, міжособистісні, між людиною та групою, а також міжгрупові. Зосередимо свою увагу на міжособистісному конфлікті.

Г. М. Андрєєва під міжособистісним конфліктом розуміє відкрите зіткнення взаємодіючих суб'єктів на основі протиріч, які виступають у вигляді протилежних цілей, не сумісних в якійсь конкретній ситуації [3].

Будь-яке врегулювання конфлікту або його попередження спрямовані на збереження існуючої системи міжособистісної взаємодії. Однак джерелом конфлікту можуть виявитися такі причини, які ведуть до руйнування сформованої системи.

Підлітковий вік є складним періодом у житті людини. Розвиток її на цьому етапі характеризується швидкими темпами зміни біологічного та психологічного. Це вік самоствердження, бунту, сепарації, сильних емоцій і переживань, що пов'язане як з розвитком соціальної позиції підлітка, так і зі гормональними змінами всередині його тіла.

Психологічними особливостями підлітка можна вважати наступні прояви:

- переорієнтація життєвих цінностей;
- особистісна нестабільність;
- потреба в самостійності, самореалізації, позбавленні від опіки;
- критичне осмислення себе і оточуючих;
- прагнення зайняти нову соціальну позицію, відповідну потребам і можливостям;
- егоцентризм;
- обмеженість життєвого досвіду;
- бажання самоствердитися серед однолітків [17].

Кожна із зазначених особливостей має можливість виступити слабким місцем у взаємодії підлітка з оточуючими та, як результат, через складність і суперечність внутрішніх і зовнішніх умов у його житті можуть виникати ситуації, які порушують нормальний хід особистісного становлення підлітка, створюючи об'єктивні передумови для виникнення і прояву конфліктності.

Причини конфліктності підлітків, як правило, обумовлені:

- протиріччям між прагненням індивіда отримати ресурс і обмеженими можливостями;
- відсутністю чіткого розмежування прав та обов'язків у міжособистісних відносинах;
- недостатньою узгодженістю та/або суперечливістю цілей,
- незадовільною комунікацією в т.ч. недостатнім обміном необхідної інформації або її відсутністю;
- вимушеною взаємозалежністю у досягненні цілей;
- різниця у досвіді та манері спілкування;
- незбалансованою системою мотивації [17].

Звертаючи увагу на перебіг конфліктності між підлітками, не можна оминати й інший вид міжособистісного конфлікту. Так, у серед дорослих нерідко наявна думка, що перешкоджає розвитку соціальної активності підлітка та задоволенню його потреби у визнанні як самостійної істоти: «підліток є дитиною, а отже повинен

слухатися». Будь-яка така суперечність, що може обмежити права підростаючої особистості, відразу викликає з її боку реакцію протесту, емоційний зрив. В результаті цього між дорослими і дітьми зростає психологічний бар'єр, через який багато підлітків вдаються до конфліктних форм поведінки.

При цьому, оскільки визнання та схвалення стають для підлітків життєво необхідними, у ситуаціях, в яких вони замість прийняття стикаються з осудом зі сторони дорослих та однолітків, підлітки можуть переходити до позиції ворожості, що провокує реакцію оборони у відповідь на чимало не кожне слово оточуючих. Спочатку конфліктні відносини виникають, як правило, всупереч волі підлітка з одним з батьків чи педагогів. Потім конфліктне середовище розширюється і завершується поганими відносинами з більшістю дорослих та ровесників.

Вдатися до конструктивного вирішення виникаючих конфліктів підлітку заважає його егоцентричність та малий життєвий досвід, вона обмежує світосприйняття підлітка, віднімаючи у нього можливість почути інших і – як результат – бути почутим самому, адже при деструктивних конфліктах обидва учасника гублять причину діалогу та мають за мету виграти у суперечці, що також заважає конструктивному врегулюванню виниклої ситуації.

У підлітків часто відсутні ефективні способи подолання перешкод, тому іноді спостерігається явище самоіндукції негативного емоційного напруження: дезорганізована поведінка посилює стресовий стан, який ще більше дезорганізує поведінку, що веде до виникнення «хвилі дезорганізації» [35].

До наслідків конфліктності підлітка можна віднести:

- зростання напруженості;
- відчуження від батьків, дорослих та ровесників;
- свідоме неприйняття вимог, оцінок, поглядів деяких однолітків та значимих дорослих;
- побудова негативного ставлення до світу в цілому;
- виникнення почуття самотності та непотрібності;
- виникнення різного роду проблем щодо взаємодії із соціумом та побудови міжособистісних зв'язків тощо [39].

Так, можна побачити, що проблема конфліктності підлітків є досить розповсюдженою, провокується вона чималою кількістю чинників та несе за собою безліч наслідків. Особливо важливу роль серед них відіграють саме психологічні фактори.

1.2. Психологічні чинники прояву конфліктності у підлітків

Конфліктність особистості у підлітковому віці визначається наступним комплексом факторів:

- психологічних (темперамент, рівень агресивності, емоційний стан, тривожність);
- соціально-психологічних (соціальні установки і цінності, відносини до опонента, спрямованість у взаємодії, компетентність у спілкуванні, інтелект, основні тенденції поведінки);
- соціальних (умови життя і діяльності, можливості релаксації, соціальне оточення, загальний рівень культури, можливості для задоволення потреб) [39].

Психологічні фактори, звертаючи нашу увагу на людині та її особистісних якостях стають особливою темою дослідження сучасних вчених. Серед них виділяють:

- темперамент,
- рівень агресивності,
- емоційний стан,
- тривожність[39].

Варто розглянути кожен з цих факторів.

Так, темперамент – це сукупність стійких динамічних особливостей психічних процесів людини [8]. У разі необхідності виділити особливості поведінки, які спричинені темпераментом, від тих, які породжені іншими особливостями та станами людини, важливо враховувати, що:

1) властивості темпераменту проявляють себе однаково в різних видах діяльності у особистості, тобто є сталими;

2) вони є стійкими і постійними протягом життя;

3) різні властивості темпераменту поєднуються та утворюють стійку структуру[23].

У той же час І. Павлов довів наявність закономірності у вияві індивідуальних особливостей темпераменту та висунув ідею того, що в основі їх лежать такі властивості нервових процесів, як:

- збудження та гальмування,
- їх врівноваженість і рухливість[37].

Тож, особливості кожного типу темпераменту полягають у тому, що в них наявні різні рівні вираження зазначених властивостей та по-різному проявляється їхнє поєднання.

Розглядаючи особливості кожного з темпераментів, можна зазначити, що холерик характеризується підвищеною емоційною реактивністю. У нього яскраво проявляються такі риси, як нетерплячість, прямолінійність, різкість та запальність у спілкуванні. Його вольові дії дуже поривчасті. По-різному проявляють себетакі характеристики холерика, як підвищена емоційна збудливість та неврівноваженість поведінки: іноді вони реалізуються через наполегливість та енергійність у діяльності та стосунках. В інших випадках вони стають причиною бурхливих афектів, конфліктності, нестриманості та агресивності. За спрямованістю холерик є екстравертом. Низька лабільність створює проблеми під час спроб пристосуватися до нових умов та ситуацій, у процесі нових знайомств. Намагання нав'язати власну думку співрозмовнику, категоричність у думках та поглядах, нетерпимість до думок партнера, що відрізняються від його особистих, звужують коло його спілкування та спричиняють конфлікти.

Сангвінік характеризується підвищеною реактивністю, він яскраво проявляє як позитивні, так і негативні свої реакції. Почуття у нього виникають легко й так само легко змінюються, а сам він часто вміє контролювати свої емоції відповідно до умов середовища. Цьому сприяє висока лабільність нервової системи. Енергійні, веселі й комунікабельні сангвініки легко привертають увагу інших людей, стають лідерами у різноманітних компаніях, вміють залагодити конфлікт, який раптово

виник. Сангвінік проявляє себе як екстраверт. У більшості випадків його поведінку зумовлюють зовнішні впливи, а не внутрішні переживання.

Флегматик проявляє себе як спокійний, врівноважений, наполегливий тип темпераменту. Його реакції оптимально пристосовані до сили умовних подразників, а тому флегматики адекватно, хоч і сповільнено, реагують на впливи зовнішнього середовища. Емоційні реакції виникають у них повільно, але відзначаються значною силою, тривалістю та стриманістю в зовнішніх проявах. Його важко розсмішити чи розгнівити, це емоційно стійкий тип. Він, однак, часто є недостатньо впевненим у собі, тривожним, а від того малоактивним і безініціативним. Висока ригідність створює флегматикам певні проблеми в пристосуванні до нових умов. За спрямованістю флегматики переважно є інтровертами, а тому вони у комунікації не активні.

Меланхолічному типу темпераменту властива слабкість як збудливого, так і гальмівного процесів. За спрямованістю меланхолік є інтровертом, тому він важко переживає зміну свого оточення та звичних ситуацій, а потрапляючи в нові умови, відчувається розгубленим. Він буває надто вразливим, сором'язливим, замкнутим, нерішучим тощо. Переживання меланхоліка є дуже стійкими і зовні слабо вираженими. Це невпевнений у собі тип з високим виявом тривожності. Такі люди важко заводять знайомства, коло їхнього спілкування доволі обмежене. Висока чутливість нервової системи призводить до її швидкого виснаження.

Важливо зазначити, що в чистому вигляді кожен з типів темпераменту зустрічається рідко. У більшості людей поєднуються властивості різних типів, а тому найчастіше говорять про змішаний тип темпераменту [36].

Також, спираючись на вищезгадані особливості чотирьох типів темпераменту, можна зробити висновок, що саме холеричний тип через свої особливості нервової системи виступає таким, що схильний викликати конфліктні ситуації та вступати у них. Сангвініки також нерідко помічаються у конфліктних ситуаціях, проте вони, на відміну від холериків, швидко «відходять», а від того і скоріше переходять до стадії примирення. Флегматики та меланхоліки не є конфліктними, але у випадку їх залучення до конфлікту, вони переживають його довго та болісно.

Зачіпаючи проблему агресивності як чиннику конфліктності підлітка, слід зазначити, що під агресією розуміються акти ворожості, та такі дії, які шкодять іншій особі або об'єкту. Агресивність є поведінковою реакцією, що характеризується проявом сили в спробі завдати шкоди або збитків особистості або суспільству[22].

Важливо зазначити, що агресивна поведінка в підлітковому віці може бути спровокована багатьма факторами:

- індивідуальний (на рівні психобіологічних передумов);
- психолого-педагогічний (проявляється в наслідках шкільного й сімейного виховання);
- соціально-психологічний (негативні наслідки взаємодії підлітка зі своїм найближчим оточенням та властивими даному віку соціальними групами);
- особистісний (у ставленні підлітка до оточуючої його ситуації та власного кола спілкування, до його норм та цінностей, особливостей впливу, а також в особистих орієнтаціях і особистої здатності до саморегулювання своєї поведінки);
- соціальний (включає соціальні та соціально-економічні умови життя та розвитку суспільства)[2].

Існує три основних підходи в поясненні природи агресивності:

- як природжена властивість людини;
- як реакція на фрустрацію;
- як характеристика поведінки, що формується як наслідок навчання та виховання [10].

Підліткова агресія може виникати в результаті різноманітних та комплексних причин, а також може мати різні прояви [13]. Серед форм агресивних реакцій підлітка, що зустрічаються в різних джерелах, виділяють фізичну агресію, пасивну, вербальну, схильність до роздратування, негативізм. У той же час з форм ворожих реакцій відзначаються: образа та підозрілість.

У той же час емоційний стан підлітка також відіграє значну роль у виникненні конфліктності на даному віковому етапі. Адже емоційна сфера людини є одним з регуляторів поведінки та діяльності людини. Це проявляється у тому, що саме наші

емоції, почуття, настрої, афекти тощо сприяють визначенню тих напрямків та способів здійснення діяльності, що найбільшою мірою забезпечують задоволення тих чи інших потреб, стимулюють саму діяльність [15].

Емоційний стан є довготривалим проявом (від декількох днів до декількох місяців). Важливою характеристикою є відносна статичність. Емоційний стан не направлений на певний предмет, він виступає у вигляді фонові характеристики [14].

Емоційний стан особистості значно залежить від характеру та інтенсивності актуальної потреби та оцінки можливості її задоволення. У разі, якщо вірогідність задоволення такої потреби задовільна, ми спостерігаємо виникнення позитивних емоційних станів, у випадку незадоволення— негативних.

У підлітковому віці емоційні стани часто стають менш стабільними ніж в інші періоди життя людини, а також здатні набувати вираженості як певного афекту, що залежить також і від вияву акцентуацій характеру на даному віковому етапі [30].

Емоційна напруженість виникає за актуалізації мотиву самоствердження; цей стан відбиває розбіжність внутрішніх спонукань особистості з об'єктивними складовими її діяльності – діяльності значущої, складної.

Необхідність самоствердження та прояв власної індивідуальності у підлітковому віці набувають певної загостреності, що у певних ситуаціях і здатне спровокувати конфлікт, якщо підліток відчуватиме певні утиски та обмеження як від свого найближчого оточення, так і від малознайомих людей.

Важливим психологічним фактором конфліктності є також і стани тривожності.

За загальноприйнятим визначенням тривожність визначають як відчуття неконкретної, невизначеної загрози, що супроводжується очікуванням неблагополучних змін [4].

На відміну від страху, який породжується конкретними причинами і пов'язаний головним чином із загрозою існуванню людини як живої істоти, тривожність зазвичай має невизначений характер і виникає при загрозі (нерідко -

уявній) людині як особі. У той же час вважають, що тривожність передує страху, який виникає, коли небезпека вже усвідомлена та конкретизована [5].

У психології розрізняють тривожність як:

- емоційний стан (ситуативна тривожність);
- стійку характеристику особистості (особистісна тривожність).

Ситуативна тривожність визначається Ч. Спілбергером як специфічна емоційна реакція, яка характеризується негативним передчуттями, суб'єктивними відчуттями напруженості, нервозності, неспокою і супроводжується активізацією вегетативної нервової системи [34].

Ю. Л. Ханін виділяє такі ознаки тривожності:

- різна інтенсивність (залежно від кожної конкретної ситуації);
- мінливість в часі (емоційна напруга пов'язана з певною ситуацією та здатна змінюватися і зі зміною обставин);
- переживання людиною станів напруження, занепокоєння, побоювання;
- виражена активність вегетативної нервової системи.

Ситуативна тривожність виникає через об'єктивні причини, які викликають побоювання через можливість неуспіху ситуації або неблагополуччя. За таких обставин тривожність може відігравати позитивну роль, оскільки може ставати каталізатором до мобілізації ресурсів особистості на досягнення бажаної мети та для подолання можливих труднощів.

Тобто ситуативна тривожність відіграє важливу роль у механізмі пристосування, якщо не перевищує оптимального рівня. Адже виникнення байдужості до поставлених цілей, а також безвідповідальне відношення до їхнього досягнення та подолання виникаючих труднощів при повній відсутності ситуаційної тривожності знижує ефективність діяльності та не дозволяє досягти якнайкращих результатів. Проте і підвищена ситуативна тривожність знижує результативність запланованої діяльності [29].

Під особистісною тривожністю розуміють стійку характеристику особистості, що відображає собою тенденцію щодо того, аби сприймати широкий спектр

ситуацій як загрозливі та такі, що лякають. Дане відчуття активізується при сприйнятті певних стимулів, що сприймаються людиною, як небезпечні.

Разом з цим Ю.Л. Ханін, розділяє особистісну тривожність на два види:

- Загальна особистісна тривожність не є пов'язаною з особливостями певної ситуації. Тобто може виникати не залежно від наявності певних тригерів.
- Специфічна особистісна тривожність виникає лише у випадках стресових ситуацій та пов'язана з особливостями сприйняття специфічних стресорів. Тому індивіди з високим рівнем даної якості відчувають себе тривожно в одних ситуаціях та при цьому зберігають спокій в інших ситуаціях [29].

Варто зазначити, що кожна людина має свій оптимальний рівень тривожності [15]. Дане явище називають корисною тривожністю. Оптимальний рівень тривожності за дотримання його адекватного рівня виступає для людини важливим компонентом самоконтролю та самовиховання.

Оскільки, як було зазначено, стани тривожності виникають у випадках, коли ситуація сприймається індивідом як загрозна, важливо зазначити, що саме у таких ситуаціях людина здатна виявляти ознаки конфліктності. Адже при внутрішньому відчутті необхідності захищатися, при певній впевненості, що наразі існує загроза самооцінці та самоповазі, особистість здатна виступати на захист самої себе.

Висновки до першого розділу

У процесі здійснення теоретичного аналізу наукових досліджень щодо проблеми психологічних чинників прояву конфліктності у підлітків було висвітлено сутність та особливості досліджуваних явищ. Це дало можливість нам зробити наступні висновки:

1. Розвиток людини у підлітковому віці характеризується швидкими темпами зміни біологічного та психологічного. Це вік самоствердження, бунту, сепарації, сильних емоцій та переживань. Підліток прагне уваги, самоствердження, розуміння з боку оточуючих, проте – за різних причин – часто може не мати

можливості задовольнити дані потреби, що створює конфліктні ситуації, які лише підсилюються егоцентризмом та малим життєвим досвідом підлітка.

2. Можна зазначити причини конфліктності підлітків, серед яких: різниця у досвіді, протиріччя між прагненнями та можливостями, незбалансованість системи мотивації, неузгодженість цілей, вимушеною взаємозалежністю між підлітками та батьками тощо. Серед наслідків конфліктності було виділено зростання напруження, відмова від вимог та поглядів значимих дорослих, відчуження, побудова негативного ставлення до світу, виникнення відчуття самотності та непотрібності тощо.

3. Кожен психологічний чинник конфліктності має свої особливості протікання, а також причини їхнього впливу конфліктність підлітка. Саме вивчення психологічних чинників надає можливість зосередити свою увагу на людині та її особистісних якостях. Так, було зазначено характеристику кожного типу темпераменту з точки зору участі у конфлікті; причини виникнення агресивності; особливості емоційного стану та тривожності як каталізатора конфліктності тощо.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Обґрунтування програми емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків

Теоретичний аналіз наукової літератури щодо вивчення впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків дозволяє розглядати дану проблематику як складне та гостро поставлене явище, виникнення якого зачіпає проблему функціонування та самовідчуття підлітка у соціумі. Саме тому вивчення проблеми впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків виступає одним з основних завдань сучасної психології.

З метою визначення особливостей впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків було проведено емпіричне дослідження. Його учасниками стали учні старших класів школи № 1 імені Захисників Вітчизни, міста Южноукраїнськ, віком від 15 до 17 років. Вибірку складала 40 респондентів чоловічої (22) та жіночої (18) статі.

Проведення емпіричного дослідження передбачало вирішення наступних завдань:

1. Підібрати інструментарій для проведення емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків;
2. Провести аналіз та інтерпретацію результатів дослідження;
3. Розробити практичні рекомендації підліткам, вчителям та батькам щодо нівелювання проявів конфліктної поведінки.

Відповідно до мети та окреслених завдань емпіричного дослідження було підібрано інструментарій задля вивчення впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків (Додаток А).

Так, для визначення рівня конфліктності осіб підліткового віку було використано методика «Самооцінка конфліктності» С. М.Ємельянова. Даний тест

надає змогу оцінити рівень конфліктності з точки зору самих підлітків. Він включає в себе одну шкалу та 10 пар тверджень, у кожній з яких респондент має обрати той варіант, що йому більш властивий. Оцінювання тверджень відбувається за методом семантичного диференціалу. Аналіз результатів здійснюється за допомогою розрахунків за формулою, в результаті яких отримується відсотковий коефіцієнт вираження конфліктності[11; 12].

Визначення темпераменту осіб підліткового віку як психологічного чинника конфліктності відбувалося за допомогою опитувальника Г. Айзенка (EPI), мета якого полягає у встановленні типу темпераменту особистості (а саме холерик, сангвінік, флегматик та меланхолік) та виявлення їхніх характеристики за ступенем вираження властивостей, які є істотними компонентами особистості: нейротизм, екстраверсія та інтроверсія. У тесті наявні 57 питань, на які передбачаються відповіді «Так» або «Ні». 24 - присвячені інтроверсії / екстраверсії, ще 24 – нейротизму. У тесті також наявна шкала брехні[1; 7].

Для визначення рівня тривожності як психологічного чинника конфліктності нами було використано особистісну шкалу прояву тривоги Дж. Тейлор, в адаптації В.Г. Норахідзе. Дана методика включає в себе 60 запитань, які направлені на діагностику рівня тривожності респондентів та на які передбачаються відповіді «Так» або «Ні». Твердження, що увійшли до даної методики, відбиралися з набору тверджень Міннесотського багатоаспектного особистісного опитувальника (MMPI). Вибір здійснювався на основі аналізу здатності розрізняти осіб з «хронічними реакціями тривоги»[31].

З метою дослідження рівня агресивності як психологічного чинника конфліктності підлітків було застосовано «Опитувальник ворожості» Басса-Даркі. Даний опитувальник призначений для діагностики агресивних і ворожих реакцій, включає в себе 75 тверджень. Дана методика включає в себе 8 шкал (фізична агресія, непряма агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини), а також дві додаткові – агресії та ворожості, перша з яких визначається за сумою шкал фізичної агресії, вербальної агресії та роздратування, а друга – за сумою шкал підозрілості та образи. Аналіз результатів здійснюється за

допомогою підрахунку балів, підсумковий показник яких і визначає рівень вираження кожної з характеристик у підлітків[25; 33; 39].

У той же час для дослідження емоційного стану осіб підліткового віку як психологічного чиннику конфліктності було використано «Експрес-діагностику схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Дана методика включає 12 тверджень, на які передбачаються відповіді «Так» або «Ні». В залежності від кількості наданих позитивних відповідей визначається схильність особистості до зниженого настрою[37].

Взаємозалежність співвідношень здійснювалася за допомогою критерію Пірсона для виявлення кореляційних зв'язків між конфліктністю та психологічними чинниками її виникнення. Критерій Пірсона дозволяє визначити силу та специфіку кореляційного зв'язку, а отже з'ясувати ступінь залежності між досліджуваними явищами. Також було проведено регресійний аналіз, що дозволив виявити вплив психологічних чинників на конфліктність осіб підліткового віку.

Процедура проведення емпіричного дослідження відбувалася у три етапи, перший з яких було присвячено визначенню рівнів вираженості зазначених характеристик та проведенню математичного аналізу за допомогою критерію Пірсона та регресійного аналізу. Другий етап передбачав аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, у той час як третій етап було присвячено розробці практичних рекомендацій підліткам, вчителям та батькам щодо нівелювання проявів конфліктної поведінки.

Проходження методик респондентами відбувалося дистанційно. Учням старших класів було надано стимульний матеріал додому, що частково знизило психологічний тиск на респондентів з точки зору бажання надати соціально очікувані відповіді.

Участь у дослідженні відбувалася на добровільних засадах.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження

Аналіз результатів проведення емпіричного дослідження, під час якого відбувалося дослідження впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків, дає можливість узагальнити отримані результати.

Так, за результатами методики «Самооцінка конфліктності» С. М. Ємельянова було визначено, що лише 20% респондентів мають нижчий за середній рівень конфліктності, 40% відносяться до представників середнього рівня, 25% – до рівня вище середнього, та 15% мають високий рівень вираження конфліктності. Низький рівень конфліктності серед сучасних підлітків не було виявлено взагалі. Кількісні показники отриманих результатів подано на рисунку 2.2.1.

Рис. 2.2.1. Відсотковий розподіл рівнів конфліктності підлітків за результатами методики «Самооцінка конфліктності» С. М. Ємельянова

Так, за даними рисунку 2.2.1. можна сказати, що низький рівень вираження конфліктності серед осіб підліткового віку зафіксовано не було, що говорить про відсутність схильності підлітків поступатися власними інтересами заради уникнення конфліктів. Проте, п'ята частина респондентів, має рівень вираження конфліктності

нижчий середнього, що характеризується у представників даного рівня намаганнями завжди враховувати, як ті чи інші конфлікти можуть вплинути на відносини з оточуючими. Більшість респондентів мають середній рівень конфліктності, що говорить про наявність здатності у них більш-менш врегульовувати конфліктні ситуації, проте за необхідності завжди готові відстояти власні інтереси. Четверть респондентів за результатами методики мають рівень конфліктності вищий за середній, що характеризується прагненням людини завжди відстоювати власні погляди, навіть якщо це може зіпсувати відносини з оточуючими. Найменшу кількість осіб було зафіксовано з високим рівнем конфліктності, що говорить про наявність здатності у таких респондентів самостійно здійснювати пошук приводу для конфлікту.

У той же час, за методикою «Особистісний опитувальник» Г. Айзенка нами були отримані наступні дані щодо розподілу типів темпераменту серед респондентів: у 20% респондентів було визначено холеричний тип темпераменту, у той час як 35% відносяться до сангвінічного типу, 30% – до флегматичного, та лише 15% підлітків мають виражений меланхолічний тип темпераменту. Кількісні показники отриманих результатів подано на таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Кількісні показники розподілу типів темпераменту серед підлітків за результатами «Особистісного опитувальника» Г. Айзенка

Типи темпераменту			
Холерик	Сангвінік	Флегматик	Меланхолік
20%	35%	30%	15%

Так, за результатами таблиці 2.2.1, можна сказати, що найбільш розповсюдженим типом темпераменту є сангвінічний тип – він представлений більш ніж третиною сучасних підлітків. Так, можна сказати, що підлітки з таким типом темпераменту мають лабільну нервову систему. Вони проявляють себе як екстраверти, веселі та комунікабельні, а також легко вступають у конфлікт, але так само легко переходять до стадії примирення. Такі підлітки зазвичай активно

відстоюють свої інтереси та проявляють конфліктну поведінку тоді, коли вважають, що їм щось загрожує.

Також третина підлітків має флегматичний тип темпераменту. Такі діти є інтровертами, у той час як самі вони проявляють такі риси характеру, як спокійність, врівноваженість, наполегливість тощо. Їхні реакції оптимально пристосовані до сили умовних подразників. Емоційні реакції у таких дітей виникають досить повільно, але відзначаються значною силою, тривалістю та стриманістю в зовнішніх проявах. У конфліктних ситуаціях вони неактивні, проте переживають їх, відповідно, тривало та болісно.

П'ятою частиною підлітків представлено за результатами дослідження холеричний тип темпераменту. Його представники відзначаються підвищеною емоційною збудливістю та неврівноваженою поведінкою, які нерідко стають причиною проявів серед таких підлітків конфліктності, нестриманості та агресивності. Низька лабільність підлітків з холеричним типом темпераменту також нерідко створює проблеми під час спроб пристосуватися до нових умов та ситуацій, що також здатне провокувати конфлікти.

У той же час було виявлено, що лише шоста частина респондентів має меланхолічний тип темпераменту. Такі підлітки є інтровертами, вони надто вразливі, а переживання їхні є досить стійкими. Підлітки з меланхолійним типом темпераменту є високотривожними. Вони не є конфліктними, але опиняючись у конфліктній ситуації, також переживають її довго та інтеріорізовано.

За особистісною шкалою прояву тривоги Дж. Тейлора, в адаптації В. Г. Норахідзе нами були отримані наступні результати: так, 25% сучасних підлітків мають дуже високий рівень вираження тривожності, у той час як 35% мають високий рівень, 25% – середній рівень та лише 15% респондентів мають нижчий за середній рівень вираження тривожності. Низький рівень тривожності серед сучасних підлітків не було виявлено взагалі. Кількісні показники отриманих результатів подано на рисунку 2.2.2.

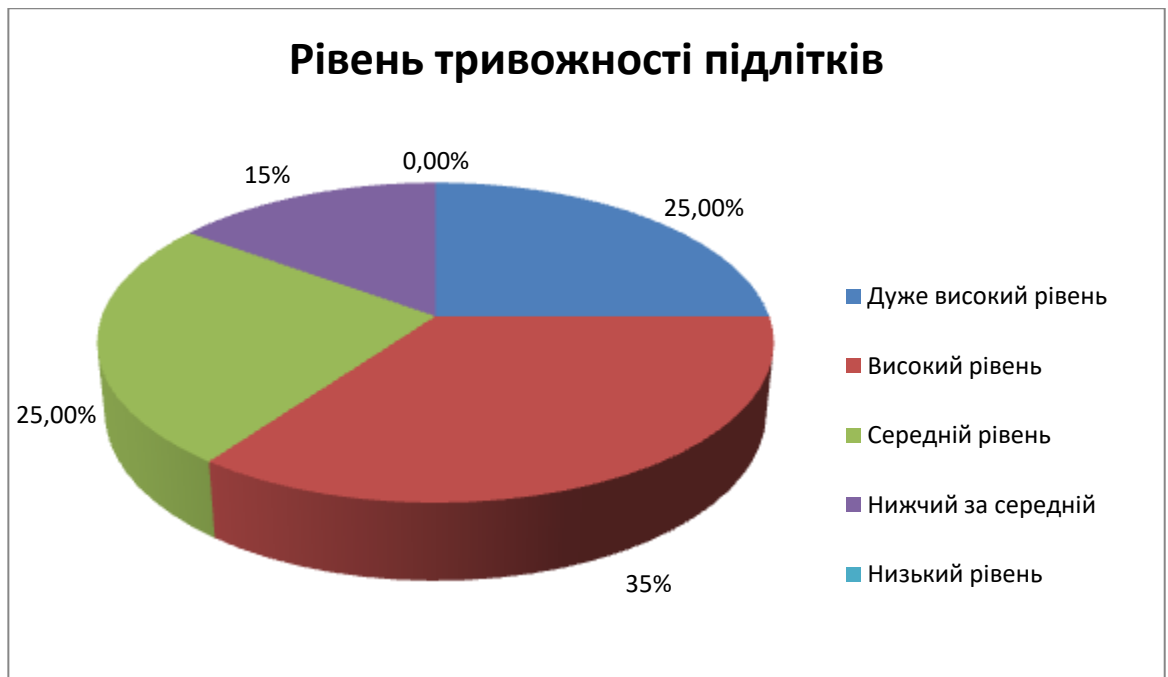

Рис. 2.2.2. Відсотковий розподіл рівнів тривожності підлітків за результатами особистісної шкали прояву тривоги Дж. Тейлора, в адаптації В. Г. Норакідзе

Так, за даними рисунку 2.2.2. можна сказати, що найбільш розповсюдженим є серед підлітків саме високий рівень тривожності, який характеризується високим рівнем напруги та сприйняттям широкого спектру ситуацій як загрозливих та лякаючих, незалежно від наявності або відсутності об'єктивних причин щодо цього.

У той же час чверть респондентів мають дуже високий рівень тривожності, що говорить про нестабільність таких підлітків у сприйнятті світу, сприйнятті будь-якої ситуації як нестабільної та небезпечною. У таких дітей тривожність може виникати незалежно від власних думок та подій навколо, а накочувати хвилями паніки та тривоги при будь-яких обставинах та мати стійкий характер протягом чималого проміжку часу.

Середній рівень тривоги також представлено чвертю досліджуваних, що говорить про помірність виникнення в них внутрішньої напруги невизначеного характеру. Такі підлітки здатні за допомогою аргументів згладжувати власні вияви тривожності, а самі такі вияви не є довготривалими та зазвичай виникають через причини, що підлітком усвідомлюються та здаються йому об'єктивними.

При цьому, нижчий за середній рівень тривожності серед сучасних підлітків представлений лише шостою частиною респондентів, що говорить про наявність малої частки дітей, які здатні відчувати себе впевнено у мінливих ситуаціях, а також проявляють здатність до адекватної та об'єктивної оцінки зовнішніх обставин та внутрішній станів. У таких дітей також мають змогу проявлятися тривожні стани, проте у них вони зазвичай виникають досить рідко та за конструктивних причин.

Низький же рівень тривожності не було виявлено, як зазначалося вище, серед досліджуваних взагалі, що говорить нам про тенденцію сучасних підлітків до піддавання сумнівам навколишній світ та самого себе, що відповідає особливостям даного віку, серед яких ми спостерігаємо бажання перевірити світ та себе на кордони, стійкість, реальність тощо.

У той же час, за «Опитувальником ворожості» Басса-Даркі нами були отримані такі результати: за шкалою «фізична агресія» 15% мають дуже високий рівень фізичної агресії, 25% – високий; 15% – вищий за середній рівень; 35% – середній та 10% респондентів мають низький рівень фізичної агресії.

При цьому було виявлено, що 15% респондентів мають дуже високий показник вербальної агресії, 35% – високий; 25% – вищий за середній рівень; 5% – середній та 20% респондентів мають низький рівень вербальної агресії.

За шкалою «негативізм» 5% підлітків отримали дуже високий рівень даної характеристики, 10% – високий; 40% – вищий за середній рівень; 25% – середній та 20% респондентів мають низький рівень негативізму.

Було виявлено, що 5% респондентів мають дуже високий показник за шкалою «почуття провини», 15% – високий; 20% – вищий за середній рівень; 40% – середній та 20% респондентів мають низький рівень почуття провини.

За шкалою «непряма агресія» у 20% підлітків було виявлено дуже високий рівень даної характеристики, 25% – високий; 15% – вищий за середній рівень; 40% – середній, та респондентів, що мають низький рівень непрямой агресії, не було виявлено взагалі.

Було виявлено, що 20% респондентів мають дуже високий показник за шкалою «роздратування», 20% – високий рівень; 25% – вищий за середній рівень;

20% – середній та 15% респондентів мають низький рівень вираження роздратування.

При цьому було виявлено, що 15% респондентів мають дуже високий рівень вираження підозрілості, у той час як 30% мають високий рівень; 25% – вищий за середній рівень; 25% – середній та 10% респондентів мають низький рівень вираження підозрілості.

За шкалою «почуття образи» були отримані такі результати: 15% підлітків мають дуже високий рівень даної характеристики, 25% – високий; 25% – вищий за середній рівень; 15% – середній та 20% респондентів мають низький рівень вираження образи.

У той же час за шкалою «агресивність» було визначено, що у 17,5% досліджуваних наявний дуже високий рівень вираження агресивності, поки 22,5% мають високий; 22,5% – вищий за середній рівень; 15% – середній та 22,5% респондентів мають низький рівень вираження агресивності.

За шкалою «ворожість» 10% підлітків отримали дуже високий рівень даної характеристики, 25% – високий; 32,5% – вищий за середній рівень; 17,5% – середній та 15% респондентів мають низький рівень ворожості. Кількісні показники отриманих результатів подано на таблиці 2.2.2.

Кількісні показники розподілу даних за шкалами «Опитувальника ворожості» Басса-Даркі серед підлітків

<i>Назви шкал</i>	<i>Рівні вираженості характеристик</i>				
	<i>Дуже високий рівень</i>	<i>Високий рівень</i>	<i>Вищий за середній рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Низький рівень</i>
<i>Фізична агресія</i>	15%	25%	15%	35%	10%
<i>Вербальна агресія</i>	15%	35%	25%	5%	20%
<i>Негативізм</i>	5%	10%	40%	25%	20%
<i>Почуття провини</i>	5%	15%	20%	40%	20%
<i>Непряма агресія</i>	20%	25%	15%	40%	0%
<i>Роздратування</i>	20%	20%	25%	20%	15%
<i>Підозрілість</i>	15%	30%	25%	25%	10%
<i>Почуття образи</i>	15%	25%	25%	15%	20%
<i>Агресивність</i>	17,5%	22,5%	22,5%	15%	22,5%
<i>Ворожість</i>	10%	25%	32,5%	17,5%	15%

Так, за результатами таблиці 2.2.2, можна сказати, що більше половини сучасних підлітків схильна до активного вияву фізичної агресії. Вони здатні лізти до бійки та нерідко схильні до застосування фізичного насилля проти інших. У той же час лише десята частина підлітків зазвичай не є схильною до такого вияву своєї агресії.

Щодо вербальної агресії можна зазначити, що дві треті респондентів схильні до прояву своїх негативних почуттів шляхом прокльонів, образливих виразів, сарказму та інших негативних словесних реакцій. Проте п'ята частина сучасних підлітків, навпаки, не проявляють яскраво вираженої схильності до подібних реакцій.

У той же час яскраво виражений негативізм властивий лише шостій частині сучасних підлітків, та більше ніж половині властива опозиційна манера в поведінці, пасивне неприйняття, а активний опір та боротьба не є властивими постійно та у значній перспективі.

Почуття провини на високому рівні представлено у п'ятій частині сучасних підлітків, що проявляється у них в наявності негативно забарвлених переживаннях, що пов'язані з певною помилкою, заподіяною шкодою, з почуттям невиконаного обов'язку. При цьому у більше ніж половини респондентів почуття провини виражене на низькому або ж на середньому рівні, що говорить про знижене вираження в них негативно забарвлених переживань через власні негативні вчинки.

У половини сучасних підлітків непряма агресія виявляється на високому або дуже високому рівні, що говорить про наявність в них прагнення до виконання агресивних, руйнівних дій, що стають спрямованими на об'єкти, не пов'язані з виникненням даного відчуття. Важливо зазначити, що підлітків з низьким рівнем вираження даної якості не було виявлено взагалі, що говорить про те, що у сучасних дітей є активно розповсюдженим деструктивний варіант сублімації з переключенням агресивної налаштованості на тих суб'єктів та об'єктів, які ні в чому не винні.

Було виявлено також, що роздратування також є тим явищем, що виявлено на високих рівнях більш ніж у половини сучасних підлітків, що говорить про таких дітей, як про особистостей з відчуттям підвищеної нервовості, збудливості. У той же час третина підлітків навпаки має низький або середній рівень вираження роздратування, що проявляється в їхній неготовності до прояву негативних реакцій на незначні подразники.

Підозрілість на високому або дуже високому рівні у підлітків проявляється як вияв агресивної недовіри та підвищеної обережності по відношенню до інших людей. У таких дітей стійкою є думка, що інші, незалежно від характеру та спрямованості їхніх дій, бажають їм лише нашкодити.

Почуття образи у сучасних підлітків на високих рівнях проявляється як негативне почуття допущеної по відношенню до нього дійсної або уявної несправедливості та відсутність будь-якого розуміння з боку оточуючих. У той же час у третини підлітків, що мають низький або середній вияв почуття провини рідко необґрунтовано виникає почуття ображення своєї гідності.

Варто також зазначити, що більшість сучасних підлітків виявляють агресивність на високому, дуже високому або вищому за середній рівнях, що говорить про їхню схильність вступати у конфліктні ситуації, виявляти акти ворожості та сили відносно інших людей з метою відстояти себе та свої інтереси. Лише п'ята частина респондентів мають низький рівень вираження агресивності, що говорить про їхню здатність конструктивно вирішувати проблеми та конфліктні ситуації, що виникають на їхньому шляху.

Можна також сказати, що лише шоста частина осіб підліткового віку має низький рівень ворожості, що говорить про низьку розповсюдженість серед загального числа підлітків довірливого та в цілому позитивного ставлення до оточуючих. У той же час найбільшу кількість респондентів поділяють між собою вищий за середній та високий рівні ворожості, що говорить про вираження у них ознак підозрілості та високо рівня почуття образи.

Так, за результатами методики «Експрес-діагностики схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко було визначено, що 25% респондентів мають високий рівень схильності до зниженого настрою, у 40% дана особливість проявляється на середньому рівні та у 35% було діагностовано низький рівень схильності до зниженого настрою. Кількісні показники отриманих результатів подано на рисунку 2.2.3.

Рис. 2.2.3. Відсотковий розподіл рівнів схильності до зниженого настрою підлітків за результатами «Експрес-діагностики схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко

Так, за даними рисунку 2.2.3 можна сказати, що найбільш розповсюдженим є серед сучасних підлітків саме середній рівень схильності до зниженого настрою. Такі діти схильні до виникнення зниженого настрою у стресових та таких ситуаціях, що зачіпають підлітка безпосередньо у негативному сенсі. У той же час чверть підлітків мають високий рівень вираження зниженого настрою, що говорить про яскраво виражену у таких дітей дистимію як преддепресивний стан.

Для порівняння отриманих результати за кожною з зазначених методик та підтвердження нашої гіпотези про вплив психологічних чинників на прояви конфліктності підлітків, нами було проведено кореляційний та регресійний аналіз.

Для початку за допомогою непараметричного критерію Колмагорова-Смірнова нами було встановлено тип розподілу, в результаті якого були отримані результати, відповідно до яких всі дані розподілилися згідно з нормальним розподілом даних (Додаток В). У зв'язку з цим нами було використано критерій кореляції Пірсона для виявлення зв'язків між психологічними чинниками та рівнем конфліктності підлітків.

Після цього було проведено регресійний аналіз з метою доведення впливу психологічних чинників на виникнення конфліктності підлітків, у якому залежною змінною виступала конфліктність підлітків, а незалежними – психологічні чинники виникнення конфліктності.

Так, за результатами кореляційного аналізу було виявлено наявність прямих кореляційних зв'язків на рівні значимості 0,01 ($p \leq 0,01$):

Між конфліктністю підлітків та типом темпераменту. Так, ми можемо говорити про те, що підлітки з холеричним типом темпераменту є більш агресивними та конфліктними, ніж представники інших темпераментів через свої особливості, такі як підвищена емоційна збудливість та неврівноважена поведінка, яка нерідко стає причиною проявів серед таких підлітків конфліктності та нестриманості. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу типу темпераменту на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем вираження тривожності. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень тривожності підлітків, тим вищим є і їхній рівень конфліктності. Це пояснюється тим, що підвищена тривожність змушує підлітка відчувати широкий спектр ситуацій як загрозливі та лякаючі, що змушує їх ставати в опозицію та проявляти ознаки конфліктності. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу тривожності на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем схильності до зниженого настрою. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень схильності до зниженого настрою, тим вищим є і рівень конфліктності. Це пояснюється тим, що знижений настрій змушує підлітка бачити світ через призму негативних переживань, що здатне спотворювати оцінку ситуацій та провокувати конфлікти. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу зниженого настрою на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем фізичної агресії. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень конфліктності, тим вищий рівень прояву фізичної агресії. Це пояснюється

тим, що бажання підлітків відстоювати власні інтереси з підвищенням рівня конфліктності мають змогу переходити на фізичний рівень прояву. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу фізичної агресії на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем вербальної агресії. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень конфліктності, тим вищий рівень вербальної агресії. Це пояснюється тим, що бажання підлітків відстоювати власні інтереси з підвищенням рівня конфліктності часто зачіпають собою вербальний рівень, через що підліток може лягтися, вдаватися до прокльонів, образливих виразів, сарказму тощо. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу вербальної агресії на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем негативізму. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень негативізму, тим вищим є рівень прояву негативізму. Це пояснюється тим, що підлітки у своєму бажанні протистояти іншим, їхнім проханням, думкам та поглядам, можуть навмисно шукати точки зіткнення, аби тільки довести свою відмежованість. Відповідно до цього, мають змогу виникати штучно створені конфліктні ситуації, у яких підлітки з високим рівнем негативізму здатні принципово йти проти тої думки, що не є їхньою незалежно від її правдивості та вірності. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу негативізму на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем почуття провини. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень почуття провини, тим вищим є і рівень конфліктності. Це пояснюється тим, що підлітки, які вважають себе винними через певні вчинки, часто можуть почувати себе поганими та такими, яких світ може та має відкинути. Це, у свою чергу, через вікові особливості підлітків (максималізм, категоричність, дихотомічність мислення тощо), може змушувати їх повторювати свій негативний вплив через віру у свою поганість. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу почуття провини на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем вираження непрямой агресії. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень непрямой агресії, тим вищий рівень прояву конфліктності підлітків. Це пояснюється тим, що проявляючи агресивні, руйнівні дії на об'єкти та суб'єкти, не пов'язані з виникненням даного відчуття, підліток здатен ставати причиною конфлікту з іншими людьми, які не були ніяк пов'язані з його вже існуючими негативними станами. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу переживання непрямой агресії на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем роздратування. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень роздратування підлітків, тим вищий рівень і їхньої конфліктності. Це пояснюється тим, що підвищена нервовість здатна збуджувати та дратувати підлітка у ситуаціях як напружених, так і нормальних. Це, у свою чергу змушує підлітка негативно та агресивно реагувати там, де конфлікту немає, тим самим його там створюючи. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу переживання роздратування на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем вираження підозрливості. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень вираження підозрливості підлітків, тим вищий рівень та їхньої конфліктності. Це пояснюється тим, що підвищена підозрливість та почуття агресивної недовіри здатна змушувати підлітків відчувати себе так, ніби оточуючі налаштовані проти них, від чого вони можуть переходити до агресивного захисту та оборони. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу переживання підозрливості на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та почуттям образи. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень вираження почуття образи, тим вищий рівень конфліктності підлітків. Це пояснюється тим, що підвищене почуття образи підлітків здатне викликати негативне почуття допущеної по відношенню до них несправедливості та відсутності будь-якого розуміння з боку оточуючих здатне провокувати агресивне

бажання підлітка відстоювати себе та свої інтереси. Це, у свою чергу, змушує підлітків провокувати конфлікт. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу переживання почуття образи на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем їхньої агресивності. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень агресивності, тим вищий рівень конфліктності підлітків. Це пояснюється тим, що підвищений рівень агресивності змушує підлітка хотіти нанести шкоду оточуючим та зробити їм боляче. Саме провокування конфлікту є тим способом, що може виступати причиною нанесення іншим шкоди. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу агресивності на конфліктність підлітків.

Між конфліктністю підлітків та рівнем їхньої ворожості. Наявність прямого кореляційного зв'язку між даними показниками говорить про те, що чим вищий рівень ворожості, тим вищий рівень конфліктності підлітків. Це пояснюється тим, що підвищений рівень ворожості змушує підлітків негативно ставитися до оточуючих, підозрювати їх та вважати їхні дії такими, що можуть бути небезпечними для підлітка. Це здатне провокувати захисну реакцію, відповідно до якої може виникати конфліктна ситуація. Результат регресійного аналізу довів наявність впливу ворожості на конфліктність підлітків.

2.3. Практичні рекомендації щодо зниження конфліктності підліткам, вчителям та батькам

На основі теоретичного та емпіричного аналізу, а також інтерпретації отриманих результатів дослідження, нами було виділено ряд рекомендацій щодо зниження конфліктності підліткам. Оскільки в результаті нашого дослідження було виявлено вплив психологічних чинників на конфліктність підлітків, у рекомендаціях нами було зроблено акцент на зниженні рівнів прояву даних чинників. Нами було розроблено ряд рекомендацій для батьків, вчителів та підлітків з проявами конфліктної поведінки[9; 16; 19; 20; 21; 27; 41].

Так, до **рекомендацій батькам** ми можемо віднести наступне:

1. Варто уникати конфліктів на очах підлітка, а також залучення його, коли дитини це не стосується. Психологічний клімат у домі впливає на те, чи відчуває підліток себе у домі безпечно та яку поведінку він переймає для спілкування з однолітками та дорослими. Разом із цим уникнення атмосфери суперечок може сприяти зниженню загального напруження у підлітка.

2. Буде корисним вступати з підлітком у розмову не лише з метою обговорення невдач та неприємних ситуацій задля їхнього вирішення. Підіймаючи теми приємні, цікавлячись інтересами, здобутками, цінностями підлітка також (не заради оцінювання, а заради підтримки своєї дитини), батьки мають змогу покращити стосунки з молодістю, спровокувати виникнення у неї почуття довіри, та покращити також загальний психологічний клімат у сім'ї, який надалі має змогу транслюватися підлітком за межі дому.

3. Уникайте практик фізичного та іншого роду покарання. Після подібної тактики виховання конфлікти між батьками та дитиною стають традиційною формою спілкування, діти перестають довіряти не тільки батькам, а й дорослим взагалі, бояться розповідати про свої проблеми й труднощі, брешуть і викручуються, стають замкнутими, тікають з дому, шукають підтримки на стороні – не завжди хорошій. Варто спробувати пошукати інші методи впливу, які не пов'язані з нанесенням шкоди: залучення дитини до сімейних зборів як рівну, використання Я-висловлювань для роз'яснення своєї позиції та почуттів тощо.

4. Можна також залучати дітей до обговорення домашніх справ та прийняття важливих домашніх рішень, наслідки яких будуть торкатися й підлітка. Це надасть змогу дитині відчувати себе рівною, вартою уваги, такою, дівка та почуття якої важливі не лише для неї, але і для значимих дорослих. Це може допомогти уникнути й почуття образи, й ворожості підлітка, зниженого настрою тощо.

У той же час, ми можемо надати такі **рекомендації вчителям**:

1. Необхідно акцентувати увагу підлітка на його вчинках (поведінці) та їхніх наслідках, проте не на особистості. Не є конструктивним та екологічним для

встановлення контакту з підлітком його оцінювання за його вчинки. Така стратегія здатна закріпити за підлітком думку, що він є зайвим, непотрібним, тим, хто приносить лише шкоду тощо. Це, у свою чергу може породжувати почуття провини, образи, підозрливості й таке інше. Також, аналізуючи поведінку дитини, важливо обмежитися обговоренням конкретних фактів, що сталися «тут і зараз», не пригадуючи минулих вчинків, інакше у дитини виникне почуття образи і вона буде не в змозі критично оцінити свою поведінку та ситуацію в цілому. Це може викликати бажання захищатися в агресивній формі та спровокувати закритість дитини.

2. У разі виникнення конфліктної ситуації варто спробувати виражати розуміння до почуттів та поглядів підлітка («Я розумію, тобі прикро/тебе це зачіпає/тощо, проте...»). Таке формулювання дозволяє вчителю проявити повагу до почуттів дитини, а також дає можливість зацентувати увагу на тому, що підлітка слухають, а його думки та емоції є важливими та цінними.

3. Важливим для відносин дитини з вчителями та однолітками у школі є збереження її позитивної репутації. У випадку виникнення конфліктної ситуації або отриманні негативної оцінки, не потрібно розповідати про це іншим дітям та колегам з метою докору та надання дитині негативної оцінки. У разі уникнення таких ситуацій, вчитель позбавляється можливості стати тою причиною, через яку можуть погіршитися відносини підлітка з однолітками та іншими вчителями, а також у підлітка не буде додаткового приводу, аби віднайти ворога в особистості вчителя та мати на нього образ.

4. Важливою є потреба демонструвати підлітку модель неагресивної поведінки. Підліток нерідко реагує на агресію ще більшою агресією, адже сприймає подібне дуже близько до серця. Агресивна поведінка вчителя здатна викликати протидію, опір у підлітка, провокувати виникнення почуття образи, непрямой агресії, почуття вини тощо. І разом із цим стикаючись з неворожою поведінкою підліток може поступово й сам почати транслювати менш агресивну поведінку.

Підліткам з проявами конфліктної поведінки можна надати такі рекомендації:

1. У разі усвідомлення себе за порозі конфліктної ситуації, варто зупинитися на хвилину та спробувати з'ясувати причину бажання створити конфлікт. Чому зараз зачіпає саме це? Що допомогло б відчувати себе краще? Чого не вистачає для того, аби почуватися добре та безпечно? Тощо. Така практика може допомогти підлітку усвідомити, чи дійсно привід для конфлікту існує, чи дійсно підліток хоче створювати конфліктну ситуацію та для чого йому це необхідно. Також це надає змогу підлітку позбавитися певної афективності свого ворожого та агресивного стану.

2. Практикувати Я-висловлювання з метою конструктивного роз'яснення свого стану та відношення до певної ситуації. Воно має такі елементи:

1. Емоції і почуття. Спочатку необхідно висловити свої емоційні реакції: я засмутився, мені так соромно, я серджуся тощо.

2. Що викликало ці емоції? Розповісти про подію або свій стан, які спричинили собою цю реакцію: я так довго чекав тебе під дощем, я запізнилася на роботу, тому що прибирала розкидані речі тощо.

3. Пояснення, чому ця дія викликала таку реакцію: для мене ця подія була дуже важливою тощо.

4. Вирази побажань і прохань: я тебе прошу дзвонити і повідомляти мені, якщо у тебе змінюються плани тощо.

Це допомагає наблизитися до вирішення проблеми, при цьому уникаючи конфлікту. Варто пам'ятати, що конструктивний конфлікт є корисним для розвитку відносин між людьми та вирішення об'єктивних проблем. Проте конструктивним його часто робить саме форма висловлювання своєї позиції.

3. Важливою є також необхідність навчитися чітко розмежовувати підлітком своїх прав та обов'язків, а також особистісних кордонів. Можна почати з сім'ї, у якій самому або разом з членами родини створити таблицю або список основних обов'язків кожного її члена. У той же час у другій таблиці можна записати права кожного члена родини, прохання та побажання. Наприклад, «Не заходити до особистої кімнати без стуку» тощо. Усвідомлення підлітком своїх особистісних

кордонів надає їм і можливість їх відстоювати більш конкретно та розуміти, коли інші люди справді їх порушили, а коли – ні.

4. Побудова планерів, таблиць або схем, на яких позначати свої бажання та можливості щодо їх реалізації. Оскільки однією з причин конфліктності підлітка може виступати саме наявність протиріччя між прагненням індивіда отримати певний ресурс і обмеженими можливостями. Такі таблиці можуть допомогти у розподілі ресурсів підлітком задля досягнення своєї мети, що, у свою чергу, допоможе в уникненні заниженого настрою та тривожності як причини виникнення конфліктності.

5. У разі виникнення конфліктної ситуації намагайтеся не забувати про причину, з якої почалася сварка, не потрібно переходити на особистісне, торкатися питань минулих сварок тощо. Дотримуючись принципу «тут і тепер», підліток має можливість зосередитися на поточному питанні та більш скоро та ефективно прийти до його рішення, знизити тривожність, а також підвищити настрій, а представникам холеричного типу темпераменту пам'ятати зберігати холодний розум.

6. Заняття медитацією можуть допомогти знизити напруження, тривожність, покращити настрій тощо, а також направити думки у необхідне русло. Медитація допомагає зосередитися на важливому, дозволяючи подивитися на ситуацію об'єктивно, а також зрозуміти чого саме в даний конкретний час підлітку може не вистачати для того, аби почуватися добре. Існує безліч варіантів медитацій, однак не обов'язково заглиблюватися у їхні різновиди, якщо не має бажання. Достатньо просто дихати за схемою 4-2-4-2: на протязі чотирьох секунд людина робить вдих, на дві секунди затримує дихання, потім на протязі чотирьох секунд людина робить видих. Та ще раз затримує дихання на дві секунди. Процедура повторюється стільки разів, скільки це необхідно.

Висновки до другого розділу

При проведенні експериментального дослідження нами було виконано ряд завдань:

1. Дослідження проблеми психологічних чинників конфліктності потребує розгляду кожного з них виходячи з їхнього впливу на проблему конфліктності, що обумовлює вибір методик, таких як «Самооцінка конфліктності» (Ємельянов С. М.); Опитувальник Г. Айзенка для визначення темпераменту; Особистісна шкала прояву тривоги Дж. Тейлор, в адаптації В.Г. Норакідзе; «Опитувальник ворожості» Басса-Даркі; «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Задля вивчення проблеми впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків та доведення наявності такого впливу варто застосовувати математичні методи, вибір яких обумовлюється типом розподілу даних отриманих результатів. Що у нашому емпіричному дослідженні зумовило вибір критерію Пірсона за наявності нормального розподілу даних, та проведення регресійного аналізу, що довів наявність впливу.

2. Майже половина сучасних підлітків мають високий або дуже високий рівень конфліктності, а серед усіх типів темпераменту найбільш розповсюдженим є сангвінічний. У той же час більше половини сучасних підлітків мають високий або дуже високий рівень тривожності, а також є розповсюдженими високий та дуже високий рівні агресії та ворожості. За результатами математичної обробки було виявлено зв'язки між конфліктністю та її психологічними чинниками (типом темпераменту, тривожністю, зниженим настроєм та агресивністю), а також доведено за допомогою регресійного аналізу їхній вплив на конфліктність сучасних підлітків.

3. Практичні рекомендації відповідно до отриманих результатів дослідження спиралися на зниження конфліктності підліткам, вчителям та батькам. Згідно з виконаним аналізом отриманих даних, а також виконаної математичної обробки, акцент у рекомендаціях зроблено на зниження тривожності, покращення настрою та зниження рівнів агресивності та ворожості, як чинників виникнення конфліктної поведінки серед підлітків.

ВИСНОВКИ

Вирішення проблеми підвищеної конфліктності сучасних підлітків є невід'ємною частиною побудови умов для гармонійного розвитку зростаючої особистості. В підлітковому віці через складність та суперечність особливостей молодих людей, психологічних особливостей їх розвитку можуть виникати ситуації, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи передумови для виникнення підліткової конфліктності.

У даній дипломній роботі шляхом аналізу літератури та проведення емпіричного дослідження був зафіксований вплив психологічних чинників на конфліктність підлітків, відповідно до чого було зроблено наступні висновки:

1. Вікові особливості підлітків характеризуються швидкими темпами зміни біологічного та психологічного, прояву бунту, сепарації, сильних переживань, бажання самоствердитися тощо. Підліток прагне уваги, розуміння з боку оточуючих, проте – за різних причин – часто може не мати змоги досягти своєї цілі, кінцева мета якої саме отримати визнання від значимого оточення. Що, у свою чергу, створює конфліктні ситуації, які лише підсилюються егоцентризмом та малим життєвим досвідом підлітка. Проблема конфліктності підлітків вивчалася багатьма вченими, серед яких присутні імена Ю. Л. Ханіна, А. Адлера, К. Левіна, С. П. Бочарової, Е. Гідденса, К. Хорні, Л. І. Божовича, Д. Смелсера тощо. Важливими для вивчення проблеми конфліктності підлітка є саме психологічні чинники його виявлення, які дозволяють розглянути проблему конфліктності з точки зору саме внутрішніх переживань та індивідуальних особливостей підлітка. Так, визначними для вивчення проблеми конфліктності є такі її психологічні чинники, як особливості кожного типу темпераменту з точки зору участі його представників у конфліктних ситуаціях; особливості протікання агресивності, що має змогу виражатися у фізичній, вербальній, непрямій агресії, зачіпати собою проблеми почуття образи та почуття провини проблеми негативізму тощо, що робить проблему агресивності підлітків багатокomпонентною з точки зору конфліктності особистостей у

підлітковому віці; особливості вияву перманентних негативних емоційних станів та особистісної тривожності осіб підліткового віку як каталізатора конфліктності тощо.

2. Підбір методичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на прояви конфліктності підлітків здійснювався виходячи з виділених психологічних чинників особистості, що надало можливість дослідити особливості прояву кожної з них у сучасних підлітків, а також за допомогою аналізу, який було здійснено за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова, можна говорити про нормальний розподіл даних нашого емпіричного дослідження, у той час як за результатами використання критерію кореляції Пірсона для нормального розподілу даних та проведеного регресійного аналізу можна говорити про вплив психологічних чинників на прояви конфліктності підлітків, що виявляється через проблеми з тривожністю, агресивністю, знижений настрій, а також особливості типу темпераменту сучасних підлітків.

3. Майже половина сучасних підлітків переживає високі рівні конфліктності, у той час як низькі рівні прояву конфліктності підлітків у наш час не є актуальними взагалі, що говорить про необхідність та стійке бажання осіб підліткового віку відстоювати свої інтереси та повідомляти про власні позиції шляхом агресії та створення конфліктної ситуації. Разом із цим більше половини сучасних підлітків мають високий або дуже високий рівень тривожності, а також розповсюдженими серед молодого покоління є високий та дуже високий рівні агресії та ворожості, а чверть підлітків мають високий рівень вираження зниженого настрою. У той же час, що сангвінічний тип темпераменту є найбільш розповсюдженим серед сучасного покоління. Завдяки математичній обробці, що здійснювалася за допомогою критерію Пірсона та здійснення регресійного аналізу, можна говорити про наявність зв'язків між психологічними чинниками конфліктності підлітків та їхній вплив (а саме агресивності, ворожості, тривожності, зниженого настрою та типу темпераменту підлітків) на рівень вираження конфліктності осіб даної вікової категорії.

4. Виходячи з результатів дослідження, до корекції проблеми конфліктності підлітків слід підходити з точки зору психологічних чинників

виникнення конфліктності, до яких відносяться агресивність, ворожість, тривожність, знижений настрій та тип темпераменту підлітків. Варто також враховувати необхідність підходити до проблеми не тільки з точки зору роботи з самими підлітками, але і зі значимими для них дорослими, до яких відносяться батьки та вчителі. Відповідно до цього, акцент у рекомендаціях було зроблено на зниження тривожності, покращення настрою та зниження рівнів агресивності та ворожості з метою зниження проявів конфліктності у осіб підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенка личностные опросники. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. К: «Наукова Думка», 1989.
2. Ананьев Б.Г. Про людину, як об'єкті й суб'єкті виховання. Обрані психологічні праці в 2-х томах Москва, 1980.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. Аспект Пресс, Воронеж, 2003. С. 93-100.
4. Астапов В.М. Функциональный подход к изучению состояния тревоги. Тревога и тревожность. СПб.: Питер, 2001, С.156–165
5. Астахов Р.Л. Тревожность как фактор трансформации личности подростков. Психология XXI века: Тезисы Межд. Научно-практической студенческой конференции СПб, 2000, С. 160-168.
6. Банщиков В. М. О темпераменте человека: (Очерки из истории вопроса в соврем. состоянии) : (Материалы для симпозиума в февр. 1974 г.). Всерос. науч. мед. о-во невропатологов и психиатров. Москва: 1973. 276 с.
7. Батаршев А. В. Темперамент. Т: Реголис, 1996.
8. Блейхер В. М., Крук И. В. Темперамент. Толковый словарь психиатрических терминов. Воронеж: МОДЭК, 1995.
9. Ващенко И.В., Гиренко С.П., Хамалян Р.А. Общая конфликтология: учебное пособие. Х:ООО «Модель Вселенной», 2000. 512 с.
10. Горшкова Е.А. Педагогічна діагностика старших класів, що вчать, при організації реабілітаційної роботи. Сб. Проблеми особистості, профілактика відхилень у її розвитку. М.- А., 1993
11. Емельянова Е.В. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге. СПб.: Речь, 2008
12. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии. 3-е изд., перераб. и доп. СПб.: 2009. 384 с.

13. Іванова Л.Ю.«Агресивність, жорстокість і відносини старшокласників до їх проявів. сб. Проблеми особистості, профілактика відхилень у її розвитку. Москва & Архангельськ, 1993
14. Изард К.Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 1999.
15. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. СПб. Питер,2004. С. 159-161.
16. Козер Л.А. Функції соціологічного конфлікту.Американська соціологічна думка.М.1996. С.542-556.
17. Костюнина Е. А. Особенности формирования конфликтного поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый. 2016. №1. С. 642-646.
18. Крутецкий В.А. Психология подростка. М., 1965
19. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. СПб.: РЕЧЬ. 2000.
20. Леонов Н.И. Конфликты и конфликтное поведение. Методы изучения: учебное пособие. СПб.: Питер, 2005. 240 с.
21. Мельник С.Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга: Учебное пособие. Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. 74 с.
22. Мичурина Ю.А., Сарафанникова Н.С. К проблеме агрессивности у детей старшего дошкольного возраста. Международный студенческий научный вестник. 2015. № 5-2.;
23. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч.посібник. 5- те вид., стер. К.: Вища шк., 2006. 487с.
24. Осипова А. А. Общая психокоррекция: Учеб. пособие для студ. Вузов. М.: ТЦ «Сфера»,2000.
25. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. С.: Издательский Дом «Бахрах», 1998
26. Практична психологія та психодіагностика: посібник для лабораторних занять. Укл. Карагодіна О. Г., Шинкаренко О. Д., К., 2002.
27. Примуш М.В. Конфліктологія: навчальний посібник [Електронний ресурс] вид. Професіонал. 2006. 288с. Режим доступу:

https://pidruchniki.com/10810806/psihologiya/sposobi_poperedzhennya_virishennya_konfliktiv

28. Психология. Словарь. Под. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М.: «Политиздат», 1990.
29. Психологический словарь. Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. М.: Астрель: АСТ: Транзиткнига, 2006, 479 с.
30. Психология эмоций и мотиваций. под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. 2003.
31. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога М.: Владос, 1996
32. Рябініна К.В. Актуальні проблеми конфліктології: теоретико-методологічний підхід, [Електронний ресурс]. Theories and Problems of Political Studies 2016. – 16с.
33. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростка. М.: Воронеж, 1996
34. Спилбергер Ч.Д. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги. Стресс и тревога в спорте. М.: Физкультура и спорт, 1983, 12–24 с.
35. Степанов В.Г. Психология трудных школьников. М., 1997. 320 с.
36. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Посібник. К.: Академвидав, 2003. 504 с
37. Фетіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. М., Изд-во Інституту Психотерапії. 490 с., 2002
38. Физиология нервной системы: Избранные труды : В 4 вып. И. М. Сеченов, И. П. Павлов, Н. Е. Введенский ; Под общ. ред. акад. К. М. Быкова. Москва : Медгиз, 1952. С. 606
39. Хван А.А., Зайцев Ю.А., Кузнецова Ю.А. Стандартизация опросника А. Басса и А. Дарки. Психологическая диагностика, 2008, № 1, с. 35-58.
40. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 38(1). С. 251-257.

41. Шейнов В.П. Управління конфліктом: підручник [Електронний ресурс]
СПб: Санкт-Петербург 2014. 576с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Самооценка конфликтности» С. Емельянова

Цель: Определение уровня конфликтности.

Инструкция: Оцените, насколько в вас представлено свойство, приведенное в таблице.

Свойство	баллы							Свойство
	7	6	5	4	3	2	1	
Рветесь в спор	7	6	5	4	3	2	1	Уклоняетесь от спора
Свои выводы сопровождаете тоном, не терпящим возражений	7	6	5	4	3	2	1	Свои выводы сопровождаете извиняющимся тоном
Считаете, что добьетесь своего, если будете яростно возражать	7	6	5	4	3	2	1	Считаете, что если будете возражать, то не добьетесь своего
Не обращаете внимания на то, что другие не принимают доводов	7	6	5	4	3	2	1	Сожалеете, если видите, что другие не принимают доводов
Спорные вопросы обсуждаете в присутствии оппонента	7	6	5	4	3	2	1	Рассуждаете о спорных проблемах в отсутствие оппонента
Не смущаетесь, если попадаете в напряженную обстановку	7	6	5	4	3	2	1	В напряженной обстановке чувствуете себя неловко
Считаете, что в споре надо проявлять свой характер	7	6	5	4	3	2	1	Считаете, что в споре не нужно демонстрировать свои эмоции
Не уступаете в спорах	7	6	5	4	3	2	1	Уступаете в спорах
Считаете, что люди легко выходят из конфликта	7	6	5	4	3	2	1	Считаете, что люди с трудом выходят из конфликта
Если взрываетесь, то считаете, что без этого нельзя	7	6	5	4	3	2	1	Если взрываетесь, то вскоре ощущаете чувство вины

Обработка результатов:

$$\text{Коэффициент} = \frac{\text{сумма баллов}}{70} \times 100\%$$

Интерпретация результатов:

Коэффициент, %	Уровень конфликтности	Характеристика
86 – 100	Высокая	Человек сам ищет повод для споров.
76 – 85	Выраженная	Человек настойчиво отстаивает свое мнение, даже если это может испортить его отношения с окружающими.
56 – 75	Слабая	Человек умеет сглаживать конфликты и избегать критических ситуаций, но при необходимости может отстаивать свои интересы.
31 – 55	Невыраженная	Человек тактичен, не любит конфликтов. Если ему приходится вступать в спор, всегда учитывает, как это может отразиться на взаимоотношениях с окружающими.
14 - 30	Отсутствует	Человек склонен избегать конфликтных ситуаций, отказаться от своих интересов, но избежать столкновений.

Опросник враждебности Басса-Дарки

Инструкция. Прочитывая или прослушивая зачитываемые утверждения, примеряйте, насколько они соответствуют вашему стилю поведения, вашему образу жизни, и отвечайте одним из возможных ответов: «да» и «нет».

Опросник

1. Временами не могу справиться с желанием навредить кому-либо.
2. Иногда могу посплетничать о людях, которых не люблю.
3. Легко раздражаюсь, но легко и успокаиваюсь.
4. Если меня не попросить по-хорошему, просьбу не выполню.
5. Не всегда получаю то, что мне положено.
6. Знаю, что люди говорят обо мне за моей спиной.
7. Если не одобряю поступки других людей, даю им это почувствовать.
8. Если случается обмануть кого-либо, испытываю угрызения совести.
9. Мне кажется, что я не способен ударить человека.
10. Никогда не раздражаюсь настолько, чтобы разбрасывать вещи.
11. Всегда снисходителен к чужим недостаткам.
12. Когда установленное правило не нравится мне, хочется нарушить его.
13. Другие почти всегда умеют использовать благоприятные обстоятельства.
14. Меня настораживают люди, которые относятся ко мне более дружелюбно, чем я этого ожидаю.
15. Часто бываю не согласен с людьми.
16. Иногда на ум приходят мысли, которых я стыжусь.
17. Если кто-нибудь ударит меня, я не отвечу ему тем же.
18. В раздражении хлопаю дверьми.
19. Я более раздражителен, чем кажется со стороны.
20. Если кто-то корчит из себя начальника, я поступаю ему наперекор.
21. Меня немного огорчает моя судьба.
22. Думаю, что многие люди не любят меня.
23. Не могу удержаться от спора, если люди не согласны со мной.
24. Увиливающие от работы должны испытывать чувство вины.
25. Кто оскорбляет меня или мою семью, напрашивается на драку.
26. Я не способен на грубые шутки.
27. Меня охватывает ярость, когда надо мной насмеются.
28. Когда люди строят из себя начальников, я делаю все чтобы они не зазнавались.
29. Почти каждую неделю вижу кого-нибудь из тех, кто мне не нравится.
30. Довольно многие завидуют мне.
31. Требую, чтобы люди уважали мои права.
32. Меня огорчает, что я мало делаю для своих родителей.
33. Люди, которые постоянно изводят вас, стоят того, чтобы их щелкнули по носу.
34. От злости иногда бываю мрачным.
35. Если ко мне относятся хуже, чем я того заслуживаю, я не огорчаюсь.
36. Если кто-то пытается вывести меня из себя, я не обращаю на него внимания.
37. Хотя я и не показываю этого, иногда меня гложет зависть.
38. Иногда мне кажется, что надо мной смеются.
39. Даже если злюсь, не прибегаю к сильным выражениям.
40. Хочется, чтобы мои грехи были прощены.
41. Редко даю сдачи, даже если кто-нибудь ударит меня.
42. Обижаюсь, когда иногда получается не по-моему.
43. Иногда люди раздражают меня своим присутствием.
44. Нет людей, которых бы я по-настоящему ненавидел.
45. Мой принцип: «Никогда не доверять чужакам».
46. Если кто-то раздражает меня, готов сказать ему все, что о нем думаю.

47. Делаю много такого, о чем впоследствии сожалею.
48. Если разозлюсь, могу ударить кого-нибудь.
49. С десяти лет у меня не было вспышек гнева.
50. Часто чувствую себя, как пороховая бочка, готовая взорваться.
51. Если бы знали, что я чувствую, меня бы считали человеком, с которым нелегко ладить.
52. Всегда думаю о том, какие тайные причины заставляют людей делать что-нибудь приятное для меня.
53. Когда кричат на меня, кричу в ответ.
54. Неудачи огорчают меня.
55. Дерусь не реже и не чаще других.
56. Могу вспомнить случаи, когда был настолько зол, что хватал первую попавшуюся под руку вещь и ломал ее.
57. Иногда чувствую, что готов первым начать драку.
58. Иногда чувствую, что жизнь со мной поступает несправедливо.
59. Раньше думал, что большинство людей говорит правду, но теперь этому не верю.
60. Ругаюсь только от злости.
61. Когда поступаю неправильно, меня мучает совесть.
62. Если для защиты своих прав нужно применить физическую силу, я применяю ее.
63. Иногда выражаю свой гнев тем, что стучу по столу.
64. Бываю грубоват по отношению к людям, которые мне не нравятся.
65. У меня нет врагов, которые хотели бы мне навредить.
66. Не умею поставить человека на место, даже если он этого заслуживает.
67. Часто думаю, что живу неправильно.
68. Знаю людей, которые способны довести меня до драки.
69. Не огорчаюсь из-за мелочей.
70. Мне редко приходит в голову мысль о том, что люди пытаются разозлить или оскорбить меня.
71. Часто просто угрожаю людям, не собираясь приводить угрозы в исполнение.
72. В последнее время я стал занудой.
73. В споре часто повышаю голос.
74. Стараюсь скрывать плохое отношение к людям.
75. Лучше соглашусь с чем-либо, чем стану спорить.

Обработка результатов и интерпретация

Ответы оцениваются по 8 шкалам.

1. Физическая агрессия (k=11):	
"да" = 1, "нет" = 0	вопросы: 1, 25, 31, 41, 48, 55, 62, 68
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 9, 7
2. Вербальная агрессия(k=8):	
"да" = 1, "нет" = 0	вопросы: 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 33, 66, 74, 75
3. Косвенная агрессия (k=13):	
"да" = 1, "нет" = 0	вопросы: 2, 10, 18, 34, 42, 56, 63
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 26, 49
4. Негативизм (k=20):	

"да"= 1, "нет" = 0	вопросы: 4,12,20,28,
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 36
5. Раздражение (k=9):	
"да"= 1, "нет" = 0	вопросы: 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 11, 35, 69
6. Подозрительность (k=11):	
"да"= 1, "нет" = 0	вопросы: 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59
"нет" = 1, "да" = 0	вопросы: 33, 66, 74, 75
7. Обида (k=13):	
"да"= 1, "нет" = 0	вопросы: 5, 13, 21, 29, 37, 44, 51, 58
8. Чувство вины (k=11):	
"да"= 1, "нет" = 0	вопросы: 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54,61,67

Индекс агрессивности включает в себя 1, 2 и 3 шкалу; индекс враждебности включает в себя 6 и 7 шкалу.

Нормой агрессивности является величина ее индекса, равная 21 ± 4 , а враждебности – $6-7 \pm 3$. При этом обращается внимание на возможность достижения определенной величины, показывающей степень проявления агрессивности.

Методика Айзенка по определению темперамента

Инструкция

Вам будет предложено несколько вопросов об особенностях вашего поведения в различных условиях и ситуациях. Это не испытание ума или способностей, поэтому нет ответов хороших или плохих. Мы заинтересованы в правдивых ответах. Содержание отдельных вопросов не анализируется, важен только итоговый результат. На вопросы следует отвечать поочередно, не возвращаясь к предыдущим ответам. Работайте быстро, не тратьте слишком много времени на обдумывание ответа – наиболее интересна ваша первая реакция. На вопрос можно ответить "да" или "нет". Выбранный вами ответ на каждый вопрос следует отметить в бланке для ответов. Не пропускайте какого-либо вопроса. Начинайте!

Текст опросника (вариант А).

1. Часто ли Вы испытываете тягу к новым впечатлениям, к тому чтобы отвлечься, испытать сильные ощущения?
2. Часто ли вы чувствуете, что нуждаетесь в друзьях, которые могут вас понять, одобрить или посочувствовать?
3. Считаете ли вы себя беззаботным человеком?
4. Очень ли трудно вам отказываться от своих намерений?
5. Обдумываете ли вы свои дела не спеша и предпочитаете подождать, прежде чем действовать?
6. Всегда ли вы сдерживаете свои обещания, даже если вам это невыгодно?
7. Часто ли у вас бывают спады и подъемы настроения?
8. Быстро ли вы обычно действуете и говорите, не затрачиваете ли много времени на обдумывание?

9. Возникало ли у вас когда-нибудь чувство, что вы несчастны, хотя никакой серьезной причины на это не было?
10. Верно ли, что "на спор" вы способны решиться на все?
11. Смущаетесь ли вы, когда хотите познакомиться с человеком противоположного пола, который вам симпатичен?
12. Бывает ли когда-нибудь, что, разозлившись, вы выходите из себя?
13. Часто ли действуете необдуманно, под влиянием момента?
14. Часто ли вас беспокоят мысли о том, что вам не следовало чего-либо делать или говорить?
15. Предпочитаете ли вы чтение книг встречам с людьми?
16. Верно ли, что вас легко задеть?
17. Любите ли вы часто бывать в компании?
18. Бывают ли у вас такие мысли, которыми вам не хотелось делиться с другими людьми?
19. Верно ли, что иногда вы настолько полны энергии, что все горит в руках, а иногда вы чувствуете сильную вялость?
20. Стараетесь ли вы ограничить круг своих знакомств небольшим числом самых близких людей?
21. Много ли вы мечтаете?
22. Когда на вас кричат, отвечаете ли тем же?
23. Считаете ли вы свои привычки хорошими?
24. Часто ли у вас появляется чувство, что вы чем-то виноваты?
25. Способны ли вы иногда дать волю своим чувствам и беззаботно развлечься с веселой компанией?
26. Можно ли сказать, что часто у вас нервы бывают натянуты до предела?
27. Слывете ли вы за человека веселого и живого?
28. После того, как дело сделано, часто ли вы мысленно возвращаетесь к нему и думаете, что могли бы сделать лучше?
29. Чувствуете ли вы себя беспокойно, находясь в большой компании?
30. Бывает ли, что вы передаете слухи?
31. Бывает ли, что вам не спится из-за того, что в голову лезут разные мысли?
32. Что вы предпочитаете, если хотите что-либо узнать: найти это в книге или спросить у друзей?
33. Бывают ли у вас сильные сердцебиения?
34. Нравится ли вам работа, требующая сосредоточения?
35. Бывают ли у вас приступы дрожи?
36. Всегда ли вы говорите только правду?
37. Бывает ли вам неприятно находиться в компании, где все подшучивают друг над другом?
38. Раздражительны ли вы?
39. Нравится ли вам работа, требующая быстрого действия?
40. Верно ли, что вам часто не дают покоя мысли о разных неприятностях и "ужасах", которые могли бы произойти, хотя все кончилось благополучно?
41. Верно ли, что вы неторопливы в движениях и несколько медлительны?
42. Опаздывали ли вы когда-нибудь на работу или встречу с кем-то?
43. Часто ли вам снятся кошмары?
44. Верно ли что вы так любите поговорить, что не упускаете любого удобного случая побеседовать с новым человеком?
45. Беспокоят ли вас какие-либо боли?
46. Огорчились бы вы, если бы не смогли долго видаться с друзьями?
47. Можете ли вы назвать себя нервным человеком?
48. Есть ли среди ваших знакомых такие, которые вам явно не нравятся?
49. Могли бы вы сказать, что вы уверенный в себе человек?
50. Легко ли вас задевает критика ваших недостатков, или вашей работы?

51. Трудно ли вам получить настоящее удовольствие от мероприятий, в которых участвует много народу?
52. Беспокоит ли вас чувство, что вы чем-то хуже других?
53. Сумели бы вы внести оживление в скучную компанию?
54. Бывает ли, что вы говорите о вещах, в которых совсем не разбираетесь?
55. Беспокоитесь ли вы о своем здоровье?
56. Любите ли вы подшутить над другими?
57. Страдаете ли вы бессонницей?

Из этих 57 вопросов 9 представляют шкалу надежности (лжи). 3 из них положительные (ДА), 6 – отрицательные (НЕТ).

Ненадежный ответ на 5 вопросов из 9 (более 50%) в шкале надежности означает, что остальные ответы ненадежны, поэтому проведенный опыт непригоден.

Ключ:

ЭКСТРАВЕРСИЯ:

"ДА" на №№ 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53,

"НЕТ" – №№ 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51. (Ответ "ДА" на вопросы этой нумерации - показатель интроверсии.)

НЕЙРОТИЗМ:

"ДА" – №№ 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

ШКАЛА ЛОЖНЫХ ОТВЕТОВ:

"ДА" – №№ 6, 24, 36;

"НЕТ" – №№ 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Экстраверсия — интроверсия:

больше 19 — яркий экстраверт,

больше 15 — экстраверт,

больше 12 — склонность к экстраверсии,

12 — среднее значение,

меньше 12 — склонность к интроверсии,

меньше 9 — интроверт,

меньше 5 — глубокий интроверт.

Нейротизм:

больше 19 — очень высокий уровень нейротизма,

больше 13 — высокий уровень нейротизма,

9 — 13 — среднее значение,

меньше 9 — низкий уровень нейротизма.

Ложь:

больше 4 — неискренность в ответах, свидетельствующая также о некоторой демонстративности поведения и ориентированности испытуемого на социальное одобрение,

меньше 4 — норма.

Пояснение к рисунку «круг Айзенка»:

Сангвиник = стабильный + экстравертированный

Флегматик = стабильный + интровертированный

Меланхолик = нестабильный + интровертированный

Холерик = нестабильный + экстравертированный

Личностная шкала проявлений тревоги Тейлора

Инструкция

Ответьте на утверждения «да» или «нет» в зависимости от согласия или несогласия с утверждением. Время тестирования - 20-25 минут.

1. Я могу долго работать не уставая.
2. Я всегда выполняю свои обещания, не считаясь с тем, удобно мне это или нет.
3. Обычно руки и ноги у меня теплые.
4. У меня редко болит голова.
5. Я уверен в своих силах.
6. Ожидание меня нервирует.
7. Порой мне кажется, что я ни на что не годен.
8. Обычно я чувствую себя вполне счастливым.
9. Я не могу сосредоточиться на чем-либо одном.
10. В детстве я всегда немедленно и безропотно выполнял все то, что мне поручали.
11. Раз в месяц или чаще у меня бывает расстройство желудка.
12. Я часто ловлю себя на том, что меня что-то тревожит.
13. Я думаю, что я не более нервный, чем большинство других людей.
14. Я не слишком застенчив.
15. Жизнь для меня почти всегда связана с большим напряжением.
16. Иногда бывает, что я говорю о вещах, в которых не разбираюсь.
17. Я краснею не чаще, чем другие.
18. Я часто расстраиваюсь из-за пустяков.
19. Я редко замечаю у себя сердцебиение или одышку.
20. Не все люди, которых я знаю, мне нравятся.
21. Я не могу уснуть, если меня что-то тревожит.
22. Обычно я спокоен и меня нелегко расстроить.
23. Меня часто мучают ночные кошмары.
24. Я склонен все принимать слишком всерьез.
25. Когда я нервничаю, у меня усиливается потливость.
26. У меня беспокойный и прерывистый сон.
27. В играх я предпочитаю скорее выигрывать, чем проигрывать.
28. Я более чувствителен, чем большинство других людей.
29. Бывает, что нескромные шутки и остроты вызывают у меня смех.
30. Я хотел бы быть так же доволен своей жизнью, как, вероятно, довольны другие.
31. Мой желудок сильно беспокоит меня.
32. Я постоянно озабочен своими материальными и служебными делами.
33. Я настороженно отношусь к некоторым людям, хотя знаю, что они не могут причинить мне вреда.
34. Мне порой кажется, что передо мной нагромождены такие трудности, которых мне не преодолеть.
35. Я легко прихожу в замешательство.
36. Временами я становлюсь настолько возбужденным, что это мешает мне заснуть.
37. Я предпочитаю уклоняться от конфликтов и затруднительных положений.
38. У меня бывают приступы тошноты и рвоты.
39. Я никогда не опаздывал на свидания или работу.
40. Временами я определенно чувствую себя бесполезным.
41. Иногда мне хочется выругаться.
42. Почти всегда я испытываю тревогу в связи с чем-либо или с кем-либо.
43. Меня беспокоят возможные неудачи.
44. Я часто боюсь, что вот-вот покраснею.
45. Меня нередко охватывает отчаяние.
46. Я — человек нервный и легко возбудимый.
47. Я часто замечаю, что мои руки дрожат, когда, я пытаюсь что-нибудь сделать.
48. Я почти всегда испытываю чувство голода.
49. Мне не хватает уверенности в себе.
50. Я легко потею даже в прохладные дни.

51. Я часто мечтаю о таких вещах, о которых лучше никому не рассказывать.
52. У меня очень редко болит живот.
53. Я считаю, что мне очень трудно сосредоточиться на какой-либо задаче или работе.
54. У меня бывают периоды такого сильного беспокойства, что я не могу долго усидеть на одном месте.
55. Я всегда отвечаю на письма сразу же после прочтения.
56. Я легко расстраиваюсь.
57. Практически я никогда не краснею.
58. У меня гораздо меньше различных опасений и страхов, чем у моих друзей и знакомых.
59. Бывает, что я откладываю на завтра то, что следует сделать сегодня.
60. Обычно я работаю с большим напряжением.

Шкала тревоги

ответы «да» к высказываниям 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 60

ответы «нет» к высказываниям 1, 3, 4, 5, 8, 14, 17, 19, 22, 39, 43, 52, 57, 58

Шкала лжи

ответы «да» к пунктам 2, 10, 55

ответы «нет» к пунктам 16, 20, 27, 29, 41, 51, 59.

Суммарная оценка:

40 – 50 баллов рассматривается как показатель очень высокого уровня тревоги;

25 – 40 баллов - свидетельствует о высоком уровне тревоги;

15 – 25 баллов - о среднем (с тенденцией к высокому) уровню;

5 – 15 баллов - о среднем (с тенденцией к низкому) уровню;

0 – 5 баллов - о низком уровне тревоги.

Експрес-діагностика особистісної схильності до зниженому настрою (В. В. Бойко)

Інструкція. Вам пропонується 12 питань, орієнтованих на самопізнання особистості. Свої відповіді необхідно виразити у формі «так» чи «ні».

Опитувальник

1. Ви сумовитий, рідко який радіє чоловік.
2. Вам важко бути абсолютно безтурботним і веселим, відключені від усіх турбот.
3. Вас важко чимось порадувати.
4. Ви оцінюєте життя в цілому песимістично.
5. В майбутньому ви не очікуєте радості.
6. У вас часто дещо пригнічений настрій.
7. Життя вам здається важкою.
8. Ви байдужі до анекдотів (або не любите їх).
9. В бесіді ви скупі на слова.
10. Вас часто відвідують похмурі думки.
11. Хороша сонячна погода не викликає у вас душевного підйому.
12. Ви відчуваєте себе не зовсім затишно в галасливій, веселій компанії.

Обробка й інтерпретація результатів

Підрахуйте кількість позитивних відповідей:

якщо ви отримали 10-12 балів-у вас дистимія, постійно знижений настрій, визначає стиль усього життя; 5-9 балів-помітна тенденція до зниженого настрою; 4 бали і менше - такої тенденції у вашому емоційному стереотипі немає.

Зведені результати дослідження

Результати дослідження за методикою «Самооцінка конфліктності» (Смельянов С. М.); опитувальником Г. Айзенка для визначення темпераменту; особистісною шкалою прояву тривоги Дж. Тейлор, в адаптації В.Г. Норакідзе; «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Частина 1

№	Шкала					
	Конфліктність	Темперамент	Тривожність	Зниж. Настр.	Фіз. агресія	Верб. агресія
1	96	4	49	10	8	8
2	90	3	48	11	9	9
3	87	3	40	12	7	8
4	89	4	42	11	9	9
5	91	4	44	11	8	7
6	98	4	45	10	8	7
7	76	3	37	10	7	8
8	79	4	36	10	7	8
9	80	3	41	11	8	7
10	76	2	30	12	7	7
11	81	3	46	8	6	7
12	77	4	34	6	7	7
13	83	4	36	7	7	7
14	84	3	44	8	7	5
15	76	4	32	6	7	6
16	78	2	43	8	7	7
17	66	2	29	6	6	7
18	67	3	30	6	6	7
19	58	2	25	6	4	5
20	65	2	17	7	6	5
21	59	2	18	5	4	6
22	70	3	37	6	5	5
23	73	2	21	7	6	6
24	75	3	39	5	7	7
25	56	2	17	6	3	4
26	63	3	18	7	4	5
27	63	3	19	4	1	5
28	64	3	26	4	2	5
29	57	2	18	3	1	2
30	74	3	36	4	2	7
31	65	2	27	3	1	7
32	63	2	22	2	2	7
33	32	1	7	3	1	2
34	35	1	12	2	2	2
35	44	2	16	4	2	4
36	35	1	11	3	1	2
37	44	1	14	2	1	1
38	37	1	9	3	2	2
39	46	3	16	3	2	1
40	38	1	8	2	1	1

Результати дослідження за методикою «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Частина 2

№	Шкала							
	Негати візм	Поч. Провини	Непряма агресія	Роздрат ування	Підозрі лість	Поч. образи	Агреси вність	Ворожіс ть
1	8	9	8	8	8	8	8	8
2	7	7	9	9	9	8	9	8
3	9	7	8	8	7	7	8	7
4	6	5	7	9	8	8	9	8
5	7	5	8	8	8	8	8	8
6	7	8	9	7	7	5	7	6
7	7	6	8	7	7	7	7	7
8	5	6	9	9	7	8	8	7
9	6	7	8	8	4	8	8	6
10	5	7	7	7	7	7	7	7
11	6	4	6	8	7	8	7	7
12	5	5	7	7	7	5	7	6
13	6	5	7	5	7	7	6	7
14	5	7	7	7	7	8	6	7
15	3	7	7	7	7	7	7	7
16	5	6	7	6	6	7	7	6
17	5	5	6	7	5	6	7	5
18	5	3	6	5	6	5	6	5
19	6	4	5	6	5	7	5	6
20	5	3	7	5	5	5	5	5
21	6	4	7	6	6	7	5	6
22	5	4	5	5	7	7	5	7
23	3	4	7	6	7	7	6	7
24	5	3	5	7	5	5	7	5
25	3	4	3	5	3	5	4	4
26	4	3	4	4	5	6	4	5
27	3	4	3	3	5	5	4	5
28	4	3	4	4	5	5	4	5
29	3	1	3	3	4	4	2	4
30	4	2	4	6	3	4	5	3
31	1	3	3	4	3	2	4	2
32	1	4	4	3	4	2	4	3
33	3	3	3	3	3	3	2	3
34	4	4	4	2	4	3	2	3
35	1	2	4	1	3	2	2	3
36	2	1	3	2	1	3	2	2
37	1	2	4	3	3	2	2	2
38	2	1	3	1	1	1	2	1
39	1	2	3	2	1	3	2	2
40	2	1	3	1	1	1	1	1

Виявлення типу розподілу даних за результатами методики «Самооцінка конфліктності» (Ємельянов С. М.); опитувальником Г. Айзенка для визначення темпераменту; особистісною шкалою прояву тривоги Дж. Тейлор, в адаптації В.Г. Норахідзе; «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Частина 1

Одновыборочный критерий Колмогорова-Смирнова

		конфлікт	темпера мент	тривожніс ть	знНастр	ФізАгр	ВерАгр	Негатив
N		58	40	40	40	40	40	40
Нормальные	Среднее	63,5517	2,6000	28,4750	6,3500	4,7750	5,5500	4,4000
параметры ^{a,b}	Стд. отклонение	17,68851	,98189	12,58813	3,13418	2,74084	2,31992	2,07303
Разности	Модуль	,125	,208	,125	,128	,198	,234	,164
экстремумов	Положительные	,098	,179	,124	,123	,194	,137	,100
	Отрицательные	-,125	-,208	-,125	-,128	-,198	-,234	-,164
Статистика Z	Колмогорова-Смирнова	,956	1,316	,791	,809	1,249	1,480	1,036
Асимпт. знч.	(двухсторонняя)	,321	,063	,559	,530	,088	,025	,233

a. Сравнение с нормальным распределением.

b. Оценивается по данным.

Виявлення типу розподілу даних за результатами «Експрес-діагностика особистості схильності до зниженого настрою» В. В. Бойко. Частина 2

Одновыборочный критерий Колмогорова-Смирнова

		ЧВини	КосвАгр	Раздраж	підозріл ість	агресси образа	враждебн ість	агресси вність
N		40	40	40	40	40	40	40
Нормальные	Среднее	4,2750	5,6250	5,3500	5,2000	5,4000	5,2750	5,1500
параметры ^{a,b}	Стд. отклонение	2,07534	2,04673	2,39176	2,17444	2,22803	2,30926	2,09456
Разности	Модуль	,153	,199	,155	,196	,214	,172	,161
экстремумов	Положительные	,153	,186	,112	,104	,122	,147	,123
	Отрицательные	-,105	-,199	-,155	-,196	-,214	-,172	-,161
Статистика Z	Колмогорова-Смирнова	,966	1,260	,979	1,240	1,351	1,091	1,021
Асимпт. знч.	(двухсторонняя)	,308	,084	,293	,092	,052	,185	,248

a. Сравнение с нормальным распределением.

b. Оценивается по данным.

Дослідження зв'язку між конфліктністю та типом темпераменту, тривожністю та зниженим настроєм підлітків

		конфлікт	темперамент	тривожність	знНастр
конфлікт	Корреляция Пирсона	1	,824**	,934**	,822**
	Знч.(2-сторон)		,000	,000	,000
	N	58	40	40	40

** . Корреляция значима на уровне 0.01 (2-сторон.).

Дослідження зв'язку між конфліктністю та ворожістю підлітків

Корреляции

		конфлікт
ФізАгр	Корреляция Пирсона	,857**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
ВерАгр	Корреляция Пирсона	,871**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
Негатив	Корреляция Пирсона	,750**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
ЧВини	Корреляция Пирсона	,786**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
КосвАгр	Корреляция Пирсона	,819**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
Раздраж	Корреляция Пирсона	,877**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
підозрілість	Корреляция Пирсона	,849**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
образа	Корреляция Пирсона	,787**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
агресивність	Корреляция Пирсона	,916**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40
враждебность	Корреляция Пирсона	,848**
	Знч.(2-сторон)	,000
	N	40

** . Корреляция значима на уровне 0.01 (2-сторон.).

Дослідження впливу психологічних чинників на конфліктність підлітків

Введенные или удаленные переменные^b

Модель	Включенные переменные	Исключенные переменные	Метод
1	враждебность, темперамент, ВерАгр, ЧВини, Негатив, знНастр, тривожність, КосвАгр, Раздраж, ФізАгр, образа, підозрілість, агресивність	.	Принудительное включение

а. Включены все запрошенные переменные

б. Зависимая переменная: конфлікт

Сводка для модели

Модель	R	R-квадрат	Скорректированный R-квадрат	Стд. ошибка оценки
1	,973 ^a	,947	,920	5,04473

а. Предикторы: (конст) враждебность, темперамент, ВерАгр, ЧВини, Негатив, знНастр, тривожність, КосвАгр, Раздраж, ФізАгр, образа, підозрілість, агресивність

Дисперсионный анализ^b

Модель		Сумма квадратов	ст.св.	Средний квадрат	F	Знч.
1	Регрессия	11747,817	13	903,678	35,509	,000 ^a
	Остаток	661,683	26	25,449		
	Всего	12409,500	39			

а. Предикторы: (конст) враждебность, темперамент, ВерАгр, ЧВини, Негатив, знНастр, тривожність, КосвАгр, Раздраж, ФізАгр, образа, підозрілість, агресивність

б. Зависимая переменная: конфлікт

Кoeffициенты^a

Модель	Нестандартизованные коэффициенты		Стандартизова нные коэффициенты	t	Знч.
	B	Стд. Ошибка	Бета		
1 (Константа)	21,929	3,603		6,086	,000
темперамент	3,615	1,437	,199	2,515	,018
тривожність	,639	,164	,451	3,885	,001
знНастр	1,063	,717	,187	1,483	,150
ФізАгр	-,379	1,376	-,058	-,276	,785
ВерАгр	1,394	1,265	,181	1,102	,281
Негатив	-,605	,784	-,070	-,772	,447
ЧВини	,207	,783	,024	,264	,794
КосвАгр	,476	1,244	,055	,383	,705
Раздраж	,829	1,642	,111	,505	,618
підозрілість	,927	2,137	,113	,434	,668
образа	-1,215	2,024	-,152	-,601	,553
агресивність	-,786	3,216	-,102	-,244	,809
враждебность	1,088	3,834	,128	,284	,779

a. Зависимая переменная: конфлікт